

Les ciutats europees de l'Antic Règim i els processos regionals de modernització. Catalunya, Castella i Württemberg¹

per José Luis de Haro

1. Introducció

Aquest article inclou una investigació analítica² de caràcter interdisciplinari que ofereix una perspectiva heurística capaç d'estudiar el canvi històric anomenat modernització des d'un punt de vista comparatiu. Aquest enfocament no comparteix els pressupòsits de la Il·lustració racionalista assumits per les escoles liberal i marxista i és, per tant, analíticament alternatiu a aquestes. Totes dues conviuen amb les servituds cognitives derivades d'un rigorós evolucionisme, els atributs principals del qual són la unilinealitat i el caràcter teleològic de la història. L'aparat analític elaborat permet la construcció d'una possibilitat lògica de creixement econòmic que es basa en les peculiaritats intrínseques de les societats de l'Antic Règim i, en particular, del seu entorn urbà. Els seus instruments essencials són l'enfocament institucional i l'utilatge de la ciència política i de la teoria econòmica. He cregut necessari precisar amb cert detall els conceptes politològics utilitzats. Les hipòtesis resultants es contrastaran, mitjançant el mètode comparatiu, amb diversos fenòmens històrics. L'epígraf dedicat al sistema polític de Barcelona és essencial per a entendre adequadament el tipus d'anàlisi que proposa. D'altra banda, la tipologia urbana que enunciaré és provisional i no serà possible defensar-la amb una major fortalesa per motius d'espai. La selecció de les tres regions que donen títol a l'article està motivada pel fet que serveix per a contrastar tant una evolució notòriament divergent en l'àmbit peninsular (Castella i Catalunya) com les notables diferències de grau assolides en unes evolucions històriques assentades en premisses molt semblants, però no mantingudes amb la mateixa intensitat en el temps i, així mateix, no emparades per una situació estratègica d'accessos i relacions comercials comparable (Catalunya i Württemberg).

1. Aquest article constitueix una ordenació selectiva de materials d'una tesi en curs d'elaboració i dirigida per Jaume Torras i Elias. La traducció és de Leandre Ivorra.

2. La investigació analítica compleix funcions de reordenació teòrica i interpretativa dels materials historiogràfics, i de producció d'instruments heurístics per a explorar fonts primàries. Naturalment, és perfectament compatible amb una reconstrucció arxivística del passat feta amb noms i cognoms que desentranen i evoque, arribant fins i tot al coneixement a través de l'emoció, tota la gamma d'empreses i sofriments humans.

1.1. LA PERSPECTIVA INSTITUCIONALISTA

L'enfocament institucionalista centra l'atenció en les creacions col·lectives expressades mitjançant sancions socials o jurídiques (costums, normes socials, formes de pensar, regles polítiques, etc.) que exerceixen influència en les decisions adoptades per una voluntat racional. La importància de les institucions rau tant en els incentius que projecten sobre les decisions individuals i col·lectives com en la seua tendència a l'estabilitat: una vegada s'han solidificat la seua reforma o substitució solen ser molt costoses. Moltes institucions constitueixen, a més, mecanismes insubstituïbles de coordinació col·lectiva (la mera existència de desitjos individuals coincidents no garanteix l'acció col·lectiva capaç d'aconseguir-los).³ És una fal·làcia funcionalista molt difosa suposar que els beneficis col·lectius facilitats per les institucions donen automàticament una explicació del seu desenvolupament. Les creacions institucionals poden ser interpretades generativament com a productes d'actes conscients (intencionalitat creativa), com a resultat lateral d'intencions que no les preveïen com a finalitat (subproducte), o com a necessitat immanent d'altres instàncies de la realitat (determinació estructural). La contingència i el joc de decisions transcendents efectuades per actors individuals o col·lectius caben en els dos primers mecanismes explicatius, però difícilment en el tercer (funcionalisme racionalista), si no és que s'introdueix algun tipus d'estratègia fonamentada en l'individualisme metodològic que faça entendre com aquesta necessitat estructural és compatible amb l'existència d'actors socials que perceben la urgència de canvi institucional com un benefici personal i que disposen, a més, de recursos de coordinació col·lectiva capaços d'impulsar-lo. Una gran part de les interpretacions de fenòmens històrics, sobretot els de canvi social, assumeix amb massa alegria la versió funcionalista assenyalada, siga perquè es combrega existencialment amb filosofies teleològiques prescriptives (que solen incorporar ideals morals perfeccionistes i universals) que exerceixen poderosos efectes passionals en la investigació i la interpretació de fenòmens, siga perquè és més difícil, i a vegades impossible en funció de les fonts primàries, fonamentar el treball en estratègies pròpies de l'individualisme metodològic. Aquesta eventual impossibilitat, naturalment, no pot legitimar metodològicament cap conclusió interpretativa basada solament en algun tipus de funcionalisme estructuralista.

Vull ara destacar tres axiomes de la Il·lustració racionalista vinculats amb la qüestió anterior. Primer, el que suposa que una potencialitat política o cultural immanent a una estructura econòmica s'ha d'expressar necessàriament (suposem ara que aquesta immanència natural no és discutible). Això és eludir dos problemes no resoltos: la possible autonomia de la innovació cultural o política capaç de vehicular aquesta necessitat (aquesta autonomia està suposada en els esquemes analítics de Weber i Parsons) i l'ocurrència de conjuntures felices que catalitzen el procés

3. Vegeu F. AGUIAR (comp.), *Intereses individuales, acción colectiva*, Madrid, Pablo Iglesias, 1992; J. ELSTER, *El cemento del orden social. Las paradojas del orden social*, Barcelona, Gedisa, 1991.

(contingències). Segon, el que afirma implícitament que el pas de la racionalitat individual a la col·lectiva és immediat, que no hi ha problemes de coordinació interpersonal ni intergeneracional (per exemple quan es requereixen grans sacrificis d'una generació en un temps A que solament podran dar beneficis en un temps B, en el qual aquella ja haurà desaparegut) en la recerca de l'interès general d'un grup. Tercer, el que diu que resultats semblants (la industrialització, per exemple) han d'alimentar-se forçosament o procedir de factors o causes homogènies, la qual cosa és a la vegada corol·lari d'un axioma més general: que un problema té una única solució òptima, objectivament inqüestionable i susceptible de ser trobada a través del raonament. Les pàgines següents no segueixen aquests postulats.

1.2. LA DIMENSÍO POLÍTICA DEL MERCAT

Els mercats són institucions fonamentades en xarxes d'interacció social, símbols culturals, i regles polítiques. Els agents socials acudeixen al mercat amb drets assignats en les esferes política i cultural. Podem esperar, per tant, diferents eficiències econòmiques segons l'específica distribució de drets d'accés al mercat i d'ús d'aquest. Hi ha almenys tres corrents teòrics, els de Polanyi, North i Sen, que poden ajudar a introduir els temes que tractaré. Els tres són susceptibles de ser integrats en un marc analític comú que utilitzi una cruïlla conceptual entre la ciència política i la teoria econòmica, però no serà desenvolupat ací per motius d'espai. Karl Polanyi va denunciar amb vehemència les trampes heurístiques i existencials a què porta la perspectiva de l'economia economitzant. Aquesta redueix l'economia a una maximització purament individualista d'interessos en un context de recursos escassos i oblida que històricament han estat les institucions socials, polítiques i culturals les que han donat sentit a la producció de béns i serveis, englobant l'esfera econòmica de manera que la gestió dels recursos es fa a partir de mòbils no economitzants. Polanyi els simplificava conceptualment en tres principis de comportament que poden revestir-se, alhora, de trets culturals molt diferents: reciprocitat, redistribució i administració domèstica.⁴ També rebutjava estudiar les economies des d'una visió teleològica, que interpreta tots els sistemes

4. Vegeu K. POLANYI, *The Great Transformation*, Boston, Beacon, 1957; K. POLANYI i H. W. PEARSON (ed.), *Comercio y mercado en los imperios antiguos*, Barcelona, Labor, 1976. La reciprocitat assigna els recursos segons la regla «el que aportes avui et serà recompensat demà» (aquest principi assegurava una gran part de la subsistència familiar en societats com la melanèsia a través d'una formalització particular de les regles de parentesc). La redistribució comporta un emmagatzematge centralitzat de recursos molt diversos que són assignats després selectivament amb una major o menor arbitrarietat; la seua funció equival a una divisió del treball complexa que pot arribar a assolir èxits organitzatius remarcables (aquest principi ha estat essencial tant en societats tribals com en altres de més complexes, com l'Egipte antic o l'imperi inca). L'administració domèstica es regeix segons el principi de producció i emmagatzematge per a ús restringit d'un grup tancat, i té molt diverses encarnacions (començant per la família camperola tradicional).

d'assignació de recursos anteriors al mercat modern⁵ com etapes molt imperfectes d'aquest. Així, defensava una tipologia no evolucionista en la qual els sistemes econòmics històrics poden explicar-se mitjançant la combinació d'aquests tres principis juntament amb la incidència molt desigual de l'economitzant. El tret essencial de les nostres economies és precisament la tendència a ser hegemonejades per aquest últim, és a dir, s'assignen recursos (en el límit) solament a partir dels estrictes preus de mercat. El tirabuixó existencial que comporta aquest pas radical és clar: una economia dominada exclusivament pel mercat exigeix traslladar els seus valors normatius a les altres esferes de la vida. Una vegada s'ha aconseguit això plenament, la reducció dels costos de transacció assoleix l'etapa d'inexistència de costos morals, siga la que siga l'assignació (veritable mercat autoregulat), i paradoxalment, aquesta assumiria la més irracional manifestació si apliquem el criteri d'eficiència intergeneracional dels factors productius. En altres paraules, l'economia de mercat pot ser eficient mentre s'enfronta pluralment amb altres principis d'assignació. En aquest treball, traduiré conceptualment la perspectiva de Polanyi diferenciant tres esferes analítiques en l'espai econòmic: producció, distribució i distribució de factors de producció. Per distribució de factors de producció entendre l'assignació selectiva de factors productius i de drets d'accés al mercat integrada en normes polítiques formals. Aquestes regles polítiques estan mediatitzades alhora pels instruments culturals disponibles: no és el mateix legitimar-les amb ètiques liberals que amb ètiques comunitaristes, ja que hi ha diversos enteniments de l'interès general.

North⁶ ha defensat una millora del model econòmic neoclàssic basada en un enfocament institucional que assumisca l'existència de costos de transacció en els mercats (costos d'informació, costos d'especificació i compliment de contractes, etc.) que incideixen tant en els processos productius com en els d'intercanvi. En la perspectiva de North, les institucions socials, polítiques i culturals són instruments de reducció o d'ampliació d'aquests costos, i el sistema polític rep una atenció especial com a assignador selectiu i garant de drets de propietat. Per la seua part, Sen integra aquestes reflexions en un pla comprensiu que vol complementar la crítica tècnica del creixement utilitarista amb certes consideracions morals. Ha afirmat, per exemple, que les èpoques de fam són causades sovint no per la inexistència d'aliments, sinó per l'assignació específica de drets juridicopolítics (*entitlements*) d'utilització del mercat (en aquest cas, de redistribució), entre els quals els drets de propietat tan sols en constitueixen una de les espècies.⁷ Així, l'eficiència productiva occidental no garantiria en si mateixa evitar aquests fenòmens, sinó que són la cultura i procediments polítics occidentals i la força de la societat civil els que determinarien una redistribució enèrgica de recursos si aquesta situa-

5. És a dir, el mercat unificat de factors, un espai d'intercanvi en el qual es desenvolupa una tendència sensible a la igualació dels preus independentment de la localització de béns i serveis. Com més llibertat de moviment dels factors (en el límit, inexistència de barreres socials, polítiques i culturals), major perfecció assoleix aquesta tendència.

6. D. C. NORTH, *Institutions, Institutional Change and Performance*, Cambridge, Cambridge UP, 1991.

7. A. K. SEN, *Poverty and Famines. An Essay on Entitlement and Deprivation*, Oxford, Clarendon, 1981.

ció es donara. També les ciutats de l'Antic Règim assignaven políticament regles d'utilització del mercat en la forma, per exemple, de drets de gestió empresarial en la integració de diferents processos artesans, una activitat que no pot explicar-se solament atenent al lloc que ocupaven els seus titulars en el procés productiu.⁸ La distribució de gra barceloní entre els seus *carrers* és una altra forma d'atribució formal de drets de mercat. Podem esperar així diversos rumbos econòmics segons la molt diversa assignació selectiva de drets efectuada per sistemes polítics de naturalesa diversa. Per tant, hem de considerar la variable política com un factor fonamental en l'explicació de l'evolució econòmica d'una comunitat, perquè discrimina instruments d'utilitat qualitativament diferenciables i perquè influencia la seua capacitat transformadora. Aquesta investigació se centrarà en les conseqüències que els diversos equilibris existents en els òrgans de representació política de diverses ciutats europees de l'Antic Règim i les vertebracions regionals que aquests projecten poden tenir en els processos de modernització econòmica.

1.3. TEORIES DE LA MODERNITZACIÓ⁹

Les teories liberal i marxista, hereves de la Il·lustració racionalista en la seua versió evolucionista, han assumit filosofies del progrés que inclouen una sèrie d'etapes històriques de superació que desemboquen en un final de la història com a remat insuperable i preestablert. El final de la història liberal és l'establiment de la llibertat individualista i la seua correspondència econòmica, el mercat únic de factors. En la cosmogonia liberal la meta és immanent a l'home en un sentit aristotèlic: no obeeix a raons externes a aquest i s'aconsegueix a mesura que diver-

8. La Companyia Londinenca de Drapers, per exemple, va intentar el 1367 que teixidors i tintorers foren exclosos jurídicament del títol de negociant; G. UNWIN, *Industrial Organization in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Londres, Franck Cass, 1963, 75. També podem interpretar la important aportació gremial al desenvolupament de la indústria d'indianes barcelonina, etapa fonamental de la industrialització catalana, com el resultat final del persistent equilibri corporatiu i estamental del sistema polític de la ciutat, que es traduïa funcionalment en una genèrica assignació de capacitat empresarial i en una permanent conservació intergeneracional de capitals tècnics i organitzatius. Les mateixes dades de J. K. J. Thomson (*La indústria d'indianes a la Barcelona del s. XVIII*, L'Avenc, 1990) poden furnir una interpretació molt diferent de la seua (que segueix al peu de la lletra, en *Els orígens de la industrialització a Catalunya*, Barcelona, Ed. 62, 1994, la tesi de Vilar sobre l'excel·lència creativa exclusiva de l'anomenat capital comercial), com és la de Molas quan defensa l'important protagonisme gremial en aquestes transformacions: P. MOLAS, *Los gremios barceloneses del s. XVIII*, Madrid, Confed. Española de Cajas de Ahorro, 1970, 519. Quan parlaré de gremi em referiré a tot tipus d'associació professional, artesanal o mercantil amb propòsits d'assistència mútua, defensa d'interessos econòmics o d'intermediació política. Així, entren en aquesta categoria els fenòmens descrits en l'època com a confraries d'ofici. Els gremis són una possibilitat institucional no garantida per les funcions que compleixen. D'altra manera, no s'entendria el retard en la seua aparició, per exemple, en algunes zones dels Països Baixos.

9. Podem establir una definició idealtípica de la modernització identificant-la amb la institucionalització de l'individualisme en les esferes econòmica i política (mercant economitant; representació nacional), amb la creació de l'Estat modern en el sentit d'estat-màquina (instrument de poder separat de governants i governats), amb l'expropiació de la sobirania econòmica domèstica, i amb el pas d'una moral de les virtuts a una moral racional-instrumental.

ses conjuntures històriques creen innovacions institucionals capaces d'aproximar el benefici individual al social (mitjançant la legitimació cultural i política de drets que incentiven la innovació tècnica i l'esperit empresarial), de manera que l'individualisme possessiu inherent a la naturalesa humana es desplega amb totes les seues capacitats creatives. El final de la història marxista, la justícia comunista universal, necessita inexcusablement l'etapa liberal, ja que aquesta és la fase evolucionista insubstituïble que arrasa els obstacles comunitaristes de la societat tradicional que impedeixen el desplegament de les potencialitats productives humanes. Així, l'estat modern és interpretat com un bé públic intergeneracional de rang universal, ja que en destruir els cossos intermedis de la societat tradicional (és a dir, l'egoisme comunitarista) i fomentar, per la mateixa raó, l'egoisme individualista, prepara la humanitat per a seguir el viatge fins a l'era de la justícia comunista. Aquesta labor de dissolució i neteja del fang del passat es tradueix en la creació d'un mercat nacional que redueix considerablement els costos de transacció interjurisdiccionals propis de les societats de l'Antic Règim. Per tant, el desenvolupament de l'Estat modern, siga necessitat estructural, siga intenció social, siga subproducte d'altres fenòmens o conseqüència inesperada d'altres intencions, és entès com un gran destructor constructiu teleològicament necessari i compatible, naturalment, amb l'ètica marxista del progrés, que és conseqüencialista.

Gierke¹⁰ va situar en els segles XVI-XVIII l'època en què l'Estat absorbeix els cossos intermedis (l'absorció és pròpiament el pas d'algun tipus d'estat a l'Estat modern, o d'una aproximació a aquest). En aquest pas, l'aclariment fonamental que cal retenir és que la dialèctica Estat-cossos no ha de seguir un rumb preestablert. Disposava almenys d'una alternativa a la modernització que finalment assoliria legitimació cultural i un cert imperi existencial, l'atomista. Aquesta alternativa està encamada per Althusius en el camp de la filosofia política: l'Estat és entès com un consens ascendent de diversos nivells corporatius i no com un simple aglutinant totpoderós d'individus desagregats (perspectiva de Hobbes). Aquest punt de vista conserva una tensió interessant entre el que és individual i el que és comunitari si entenem que la modernització, en el seu extrem idealtípic individualista, equival a una despossessió existencial formidable: la desaparició, en gran mesura, de la capacitat política dels grups socials per a negociar drets previs al procés productiu. Aquesta eliminació dels cossos intermedis i de les ètiques organicistes significa restar una dimensió essencial de la integració dels mercats: la intergeneracional. L'eficiència intergeneracional dels mercats es relaciona amb la preservació de capitals socials organitzatius, humans, tècnics i territorials acumulats històricament per una comunitat.

És cert que les teories de la modernització han tendit a sobrecarregar la naturalesa del que és tradicional i del que és modern en el sentit d'identificar-lo amb el que és organicocomunitari i el que és atomisticoindividualista respectivament. Tönnies i Weber han estat malinterpretats pel que fa a les elaboracions dicotòmiques

10. OTTO VON GIERKE, *Community in Historical Perspective*, sel. d'A. Black, Cambridge UP, 1990.

amb què treballaven (comunitat/associació i tradició/modernitat, respectivament). Ells no pretenien que foren descriptives, sinó que les presentaven com a instruments d'anàlisi en un sentit conceptual idealtípic. Seria molt convenient interpretar els fenòmens històrics com una mixtura complexa d'aquestes tendències. Així ho faré en aquest treball.

2. Aclariments conceptuals

Com he dit al principi, la comprensió d'aquest estudi està molt mediatitzada per la delimitació precisa dels conceptes politològics utilitzats, que s'han d'entendre metodològicament revestits del rang idealtípic defensat per Weber (per tant, d'una exageració de trets amb intenció heurística desplegada en la comparació del concepte amb el fenomen).

Pluralisme. En aquest treball, adopte una estratègia analítica de caràcter pluralista; és a dir, se suposa que el poder es troba distribuït en diferents àmbits i encarnat en recursos de naturalesa diversa. En deduïm, per tant, que les decisions col·lectives es generen en les interaccions de diversos centres de poder. Això vol dir que tindrè en compte les diferents voluntats polítiques que emanen de la societat civil, i que descartaré tant les explicacions reductives emparades en teories de poder estatalistes com les que prediquen que les decisions col·lectives són una emanació exclusiva d'una elit preestablerta tèdicament. Si bé la ciència política (que també s'ha institucionalitzat demonitzant les societats tradicionals) acostuma a tractar els conceptes pluralisme i corporativisme com a antagonics, no hi ha cap dificultat, si ens atenim a la definició anterior, per parlar de corporativisme pluralista.

Comunitat. Desenvolupant, en una sistematització més sintètica, les anàlisis de Christian Wolff, Adam Ferguson i Alexis de Tocqueville, entre d'altres, Tönnies¹¹ va elaborar la interessant dicotomia conceptual comunitat/associació. La comunitat és una agrupació d'individus que es relacionen pluridimensionalment i que comparteixen una socialització intensa de normes socials i deures morals que la cohesionen de tal manera que arriba a actuar com un veritable organisme dotat d'una voluntat única que fàcilment es comporta amb rang passional, ja que els costos de negociació de la unificació de voluntats són, en el límit, nuls. S'aconsegueix també un baix cost d'acció col·lectiva, quan aquesta socialització no és absoluta, aplicant un incentiu selectiu aclaparador (l'expulsió del col·lectiu d'aquell que contradiga les seues normes). L'estat de naturalesa hobbesiana és una situació social hipotètica que necessita un estat molt poderós precisament perquè l'índex de densitat comunitària és zero. Naturalment, les comunitats o cossos també enfronten costos d'acció col·lectiva quan necessiten coordinar-se entre si, però molt menors. L'associació, per contra, és una agrupació transitòria i artificial en la qual els llaços interpersonals solen ser unidimensionals: els individus es relacionen els uns amb els altres per aconseguir fins molt precisos i parcials des d'una posició de voluntat

11. F. TÖNNIES, *Comunidad y Asociación*, Barcelona, Península, 1979 (ed. orig. 1887).

racional-instrumental. M'interessa destacar la molt diferent voluntat política que sorgeix en cadascuna d'aquestes dues situacions típiques ideals: un fenomen social pròxim al tipus comunitat projectarà manifestacions de poder pròximes al rang de sobirania. Ara bé, associació i comunitat són tipus ideals i qualsevol fenomen d'agrupació social ha de ser analitzat com una barreja dialèctica d'elements dels dos. Si entenem que els cossos intermedis de l'Antic Règim es diferencien de les associacions contemporànies en virtut d'una major proximitat al pol comunitari, i recordem els enormes dèficits que suporten els estats englobats en els seus sistemes polítics, tant els pròpiament polítics d'agregació de voluntats particulars en una voluntat única com els administratius en l'execució de la voluntat única, apreciarem la gran potencialitat pluralista d'aquestes societats.¹²

Així, haurem de considerar com es resol institucionalment aquesta potencialitat, quin tipus d'equilibris polítics sustenten les decisions col·lectives, que estaran més o menys allunyats d'un punt arbitrari que inclou el principi de contenció mútua de les voluntats particulars dels cossos (les parts disposen de la suficient capacitat d'acció col·lectiva per a impedir que les altres aconseguen per si mateixes els seus objectius). Un estudi comparatiu mínim ens indica clarament que, en contra del que diu el racionalisme funcionalista, similars estructures socioeconòmiques generen diferents institucions polítiques.

Societat civil. El concepte de societat civil serà operatiu ací, a títol estipulatiu, en relació amb les característiques essencials que converteixen les agrupacions d'una societat en interlocutores i configuradores del seu Estat. El criteri d'essencialitat serà la major o menor proximitat d'aquestes agrupacions al pol comunitari de Tönnies. Un tipus ideal de referència central en aquest estudi serà el d'estat-comunitat, que és la situació en què les voluntats dels cossos intermedis són tan fortes que s'aproximen al rang de sobirania i participen en l'Estat esborrant el potencial atribut d'estat-màquina; és a dir, un sistema polític similar al reclamat normativament per Althusius i contraposat, per tant, al de Hobbes.¹³

Estat. El concepte d'Estat es refereix al conjunt d'òrgans polítics encarregat d'unificar, amb major o menor sofisticació institucional, les voluntats parcials d'una comunitat complexa. Així, quan un príncep territorial reunia una assemblea de pau i treva, per exemple, estava comportant-se estatalment. Però, podem delimitar conceptualment el terme recorrent al tipus ideal d'Estat modern elaborat per Weber i utilitzar-lo com a referència comparativa en l'estudi fenomènic. L'essencialitat de

12. Hi ha una evident dificultat per a desenvolupar una vinculació comunitària ràpida i estable en el disseny estatal de les seues polítiques exteriors. El potencial desbordament pluralista d'aquests sistemes polítics afecta les sobiraniaes estatals quan produeix coalicions de cossos que pertanyen a diferents entitats polítiques i negocien interessos autònomament. Això explica, en part, l'alta densitat d'anarquia internacional d'aquestes societats i els seus interessants efectes, com passa en la complexa contesa entre la reialesa danesa i la *Hansa* que acaba evitant (s. XVI) la unió escandinava, destrona el rei danès, i permet recuperar posicions a la noblesa de Dinamarca. És a dir, que les ciutats alemanyes debiliten el poder de les daneses aliant-se amb el rei d'aquestes.

13. J. ALTUSIO, *La política metòdicament concebida*, Madrid, Centre d'Estudis Constitucionals, 1990 (ed. orig. 1613); A. BLACK, «Communal Democracy and its History», *Political Studies*, 45, 1997, 5-20.

l'Estat modern és la sobirania territorial exclusiva: aquesta no està basada en una unió variable i inestable de voluntats polítiques parcialment sobiranes i liderades per un dinasta o un altre cos hegemònic. Per tant, assumeix el principi d'homogeneïtat jurisdiccional sobre tots els habitants d'un territori delimitat. El seu corollari, necessàriament, és l'expropiació dels mitjans polítics i administratius abans patrimonialitzats pels cossos intermedis (el que equival a concentrar i monopolitzar l'ús de la força). I tot això comporta, forçosament, el desenvolupament d'un estat social individualista, que assoleix la perfecció tècnica quan es legitima culturalment mitjançant el principi de representació nacional (ja que si l'Estat modern haguera d'estructurar-se a partir de principis individualistes estrictament libertaris perdria gran part de la seua capacitat aglutinadora).

Sistema polític. Utilitzaré la perspectiva politològica sistèmica¹⁴ per a relacionar els conceptes societat civil i Estat. Privilegiaré així els fenòmens relacionats amb els fluxos comunicatius que tenen lloc entre aquestes dues instàncies. Es tracta de veure en quina mesura les decisions col·lectives despleguen una forta vinculació comunitària sorgida tant del consens institucional (procediment decisonal) com del substantiu (contingut de les normes). El sistema polític s'identifica amb l'Estat quan aquest arrasa la societat civil (despotisme administratiu de Tocqueville). En tots els sistemes polítics amb societats civils articulades hi ha una tensió dinàmica entre la voluntat sobirana estatal i la pròpia de les agrupacions socials que tenen recursos informatius, administratius i polítics. Això és indiferent de si considerem l'Estat com a institució neutral o com a extensió política d'una elit. En aquesta perspectiva, és central el concepte de comunicació política. Una comunicació política (missatges entre societat civil i Estat) fluida absorbeix part de la incertesa pròpia de tota elaboració de normes col·lectives. En les societats de l'Antic Règim, bona part de la informació que requereix la conducció política és acaparada pels cossos intermedis. En societats articulades corporativament, la presència plural de les corporacions en els organismes de representació exerceix una important influència en el procés polític: tenir veu garanteix la possibilitat de fer propostes i de cridar l'atenció sobre conseqüències indesitjades i inadvertides quan s'escolten i discuteixen les alienes. Alhora, el caràcter corporatiu de les societats de l'Antic Règim es tradueix en un alt índex de desbordaments participatius potencials que poden congestionar els canals de procediment polític o interrompre'ls si es transformen en discòrdies agudes (les ciutats de la Itàlia del nord dels segles XII-XV en serien un exemple). Aquests problemes poden resoldre's o suavitzar-se si s'institucionalitza una representació funcional estable de bona part dels cossos intermedis en l'Estat, de manera que aquests mateixos passen a ser Estat, o si es canalitzen formalment les seues demandes en òrgans annexos.

Consens. Una societat gaudeix de consens institucional quan accepta com a legítim, de manera generalitzada, un procediment d'adopció de decisions col·lectives. En la meua argumentació interessen les conseqüències tècniques d'un

14. Vegeu D. EASTON, *The political System*, Nova York, Knopf, 1953.

estat de consens, no la reflexió moral sobre el seu contingut. Els nivells de consens institucional tenen a veure amb els costos de resolució política dels recurrents conflictes immanents a les interaccions socials; i aquests costos es traslladen, naturalment, a les capacitats productives intergeneracionals d'una comunitat. Alhora, un alt grau de consens institucional ajuda a contenir les amenaces a la pròpia sobirania.

Cultura política. Les cultures polítiques tenen a veure amb el conjunt d'orientacions actitudinals dels ciutadans respecte del seu sistema polític. Si admetem que els sistemes polítics de l'Antic Règim tenen un fort potencial participatiu en clau corporativa ens interessa distingir entre cultures participatives cíviques (respecte del contrari) i agòniques (la seua exclusió). El consens institucional necessita cultures polítiques cíviques.¹⁵

Oligarquia. És molt important, finalment, aclarir analíticament la convivència dels conceptes democràcia, oligarquia i representació. El nucli essencial de les nostres democràcies representatives va ser elaborat pel dret natural modern entorn del principi de legitimitat per consentiment: el dret a governar no procedeix de la predeterminació d'una aristocràcia natural, sinó que l'aristocràcia governant ha de ser elegida. És d'aquesta manera que el procediment electoral es converteix en una necessitat funcional. La diferència essencial amb el sistema de selecció per sorteig (més pròxim al republicanisme clàssic) és que aquest assumeix la igual probabilitat d'accés a càrrecs (almenys dels que entren en lliça). El sistema electoral, en canvi, assumeix la igualtat de dret per a consentir el poder. La seva pròpia naturalesa procedimental genera una important dimensió aristocràtica (que no nega la democràtica): la tendència a l'elecció de persones que destaquen en trets valorats i percebuts com a positius per a la conducció política; no s'elegeixen representants d'acord amb el principi de representació per semblança social (ni tan sols els partits de forta identificació social van evitar això). Hi ha, així, una clara incompatibilitat entre el principi democràtic de representació per semblança social i el procediment electiu. Poden canviar les formes del govern representatiu i els trets distintius de les seues aristocràcies, però no el principi elitista inherent al mateix sistema electoral (que és independent de les condicions i les circumstàncies externes a aquest, com la desigual condició material, que poden desenvolupar-lo amb major profunditat).¹⁶ Entenc, però, que en societats en què la representació política s'exerceix a través de l'adscripció corporativa estable, i en el marc d'una cultura política que anteposa la comunitat a l'individu, també pot complir-se el principi de govern per consentiment encara que de manera diferent: amb la reproducció recurrent (no en sentit faccional) d'una oligarquia plural

15. GIERKE (*Community...*, 34 i 40) comparava l'estil constitucional de les ciutats italianes i germàniques i en diferenciava les primeres pel seu trànsit a les tiranies després de sofrir constants conflictes faccionals. Tanmateix, aquestes tiranies, independentment de la seua consideració ètica, transformaven el republicanisme agònic (eliminació del contrari) en procediments polítics de diàleg paradoxalment més plurals (en espais formals de comunicació entre magistratura i cossos no integrats en l'Estat).

16. Fins ací, he seguit les precisions de l'interessant treball de B. MANIN, *Los principios del gobierno representativo*, Madrid, Alianza, 1998. Agraesc aquesta referència a J. M. Colomer.

de perfils socials consensuats en el procediment constitucional de selecció de càrrecs. Si s'adopta, a més, un sistema de sorteig, es guanyarà estabilitat (la victòria en aquest no ofèn), ja que en aquests sistemes és relativament fàcil (fins i tot sense cooptació) la formació de faccions interestamentals autopèrpetuades que solen conduir a enfrontaments agònics.

Si per oligarquia denotem un govern de pocs i una certa distància social entre representants i representats, serà francament difícil trobar en la història de la humanitat governs no oligàrquics. A més, la temptació constant dels pocs per a impulsar polítiques que beneficien sobretot a aquests (que és el sentit clàssic d'oligarquia com a mal govern derivat de la degeneració del govern ideal, l'aristocràtic) és una cosa genèrica, hauria de presumir-se axiomàticament, no importa el fervor altruista que es predique ni la seua empara en filosofies polítiques d'alliberament universal. Aquesta premissa és essencial per a iniciar l'anàlisi política, ja que ens obliga a escodrinyar en les regles institucionals (procediments de decisió que incentiven o no la contraposició constructiva d'interessos) i en la capacitat plural de coordinar accions col·lectives existent en la societat civil i de fer-les arribar a l'esfera política, que són els veritables obstacles que frenen els desequilibris excessivament arbitraris que projecten externalitats molt asimètricament entre uns grups socials i altres.¹⁷ En altres paraules, la mera atribució oligàrquica a un sistema polític definida en els anteriors termes és analíticament inútil. Serà convenient, doncs, parlar d'oligarquia restringida (els que governen són uns pocs que representen molt pocs interessos i aconsegueixen imposar un considerable silenci polític als altres), i d'oligarquia plural (els que governen són uns pocs que representen molts interessos dispersos, encara que difícilment tots, i les decisions col·lectives s'han de sotmetre a processos complexos de regateig i debat). No podem conformar-nos amb conclusions que qualifiquen els governs de Toledo i de Colònia, per exemple, de notòriament oligàrquics.¹⁸

17. L'aproximació a l'ideal democràtic de govern popular depèn del context institucional tant com les diferents decisions col·lectives sorgides d'unes mateixes preferències individuals són una funció de les diferents regles de decisió aplicades (confecció de l'agenda, criteris de votació, etc.). Per a determinar conceptualment la distància entre l'ideal democràtic i els instruments de què se serveix, vegeu W. H. RIKER, *Liberalism Against Populism*, Prospect Heights, Waveland Press, 1988.

18. Una crítica basada en el fet que molts ciutadans queden fora de la mediació corporativa ha de ser acurada si es fa a títol comparatiu amb les nostres societats, ja que en aquestes la participació electoral presenta abstencions diferencials que no són neutres a l'efecte de la representació de grups socials objectius. Això té a veure, en part, i s'afegeix al fet que la capacitat d'articular veus depèn d'una facultat desigual per a organitzar interessos sectorials i, per tant, també per a sentir o reforçar identitats col·lectives. Vegeu A. LIJPHART, «Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma», *American Political Science Review* 91, 1997, 1-14; S. VERBA, K. L. SCHLOZMAN, H. E. BRADY, *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*, Harvard, Harvard UP, 1995. És a dir, l'andòmia es distribueix desigualment. La representació funcional podria contrarestar el silenci polític diferencial, funcionant com a vot plural, però té greus problemes de legitimitat ètica i procedimental en els nostres sistemes polítics a causa de la seua incompatibilitat parcial amb dos dels principis essencials que fonamenten la cultura política que serveix d'engranatge a aquests sistemes: l'individualista i el de representació nacional.

3. *Capitals socials i polítics*

Una vegada precisats els conceptes politològics estem en disposició d'escometre la tasca d'elaboració analítica a què vaig fer referència en la introducció i que vol relacionar la variable política amb les capacitats de generació d'utilitats amb les quals arriben les diferents comunitats històriques al procés decisiu d'enfrontament amb la modernització.

La teoria econòmica neoclàssica ha considerat els aspectes culturals i politico-institucionals com a categories residuals que no entren en l'entramat analític i que solament mereixen ser tractades com a context constrictiu. Adam Smith ja havia considerat la possibilitat d'estendre genèricament el concepte de capital. Però va ser Irving Fisher qui, el 1906, en l'obra *The Nature of Capital and Income*,¹⁹ va establir la base lògica d'un concepte de capital que poguera abraçar una àmplia gamma d'instruments de generació d'utilitats. El problema de Fisher va ser que les seues propostes quedaren aixafades per la piconadora marshalliana, poc inclinada a considerar tot el que escapara a estrictes controls positivistes en els estudis del mercat. Necessitem, doncs, perspectives teòriques que aclaresquen la idoneïtat de considerar aquelles dimensions intangibles del capital que generen utilitats de manera indirecta.

3.1. CAPITALS SOCIALS

Coleman²⁰ ha elaborat el concepte de *capital social* per a referir-se a una variant de capital que es deriva de les relacions entre persones i que serveix per a aconseguir objectius impossibles (o més costosos) d'obtenir amb recursos únicament individuals. Coleman cita l'exemple dels textos escolars que eren comprats de dos en dos en algunes ciutats nord-americanes per famílies procedents d'Àsia. El segon exemplar era usat pels pares per a ajudar en l'educació dels fills. Així, si descomponem analíticament la potencialitat formativa de cada individu en capital financer, humà i social, tenim que, si bé les famílies asiàtiques immigrants poden presentar greus llacunes en els dos primers apartats, en el tercer (capital social familiar) l'actiu és immens en comparació amb el que aporten les famílies occidentals. Una vegada institucionalitzats alguns capitals socials, aquests afecten les voluntats individuals mitjançant mecanismes pròxims a la dimensió passional de l'acció; és a dir, generen una certa predisposició (que no determinació) de comportaments allunyats d'un mer càlcul racional-instrumental individualista (per exemple, la passió familiar, o la dinàstica, projecta costos irresistibles que anul·len l'opció hedonista «gastar-ho tot abans de morir»). El capital social és, doncs, un

19. Vegeu el vol. 2 de *The Works of Irving Fisher*, ed. de W. J. Barber, Londres, Pickering and Chatto, 1997.

20. J. S. COLEMAN, «Social Capital in the Creation of Human Capital», *American Journal of Sociology*, 1988, 94, S95-S120.

instrument conceptual que participa de la teoria de l'elecció racional, i que incorpora els mecanismes col·lectius que faciliten les pretensions individuals.

3.2. CAPITALS POLÍTICS

Podem considerar com una varietat de capital social el sistema polític entès com a generador institucional d'acords col·lectius. Distingiré ací dues variants de capital polític: capital governatiu i capital territorial. El primer al·ludeix a la densitat d'implicació comunitària en les decisions col·lectives. Ací convé recuperar la distinció entre les oligarquies plurals i les restringides. De la proximitat fenomènica a un o altre tipus depèn la capacitat de contrast dels interessos particulars per a aconseguir equilibris col·lectius més democràtics que redueixen les externalitats infligides mútuament. Traslladat això al mercat, direm que una situació d'oligarquia plural assigna més equitativament l'esfera de distribució de factors i és capaç, per això mateix, d'interioritzar millor els costos de creació i de conservació de béns col·lectius intergeneracionals.²¹

El capital territorial es refereix a la capacitat d'articulació d'un territori i a la naturalesa d'aquesta articulació. Un territori vertebrat redueix els costos de transacció polítics i econòmics. Això pot fer-se des de lògiques pròximes al principi de sobirania territorial o bé pròximes al principi de reunió plural i ascendent de sobiranes parcials (esquema d'Althusius). És òbvia la major dificultat dels sistemes polítics de caràcter althusià per a assolir els òptims aconseguits per moltes dinasties en matèria militar a causa del diferencial existent en economies d'escala i procediment polític. Però, sí que poden projectar inèrcies molt interessants en els trànsits a la modernitat. Els sistemes polítics urbans amb una gestió relativament democràtica dels conflictes donaven menys peu a una extensió política de tercers (la construcció de l'Estat modern des de monarquies feudals) atesa la seua capacitat per a crear consensos estables. Així, reconduïen l'expansió de l'Estat modern conservant en els canvis de la legitimitat sobirana un major pluralisme civil i territorial.

21. Vegeu la distinció de M. Olson, assimilable en certa manera a la perspectiva conceptual que presenta, en «Dictatorship, Democracy, and Development», *American Political Science Review* 87, 1993, 567-576. A vegades, la predisposició del sistema polític per a produir normes col·lectives relativament equilibrades és avortada per cultures polítiques de faccionalisme excloent, com passava en la Gènova del XII. En aquest cas, la potencialitat es va fer acte mitjançant una innovació institucional, el *podestà*, que era subproducte d'un factor de política internacional. Vegeu A. GREIF, «On the Political Foundations of the Late Medieval Commercial Revolution: Genoa During the Twelfth and Thirteenth Centuries», *The Journal of Economic History* 54, 1994, 271-287. Adoptant un enfocament sistèmic aliè a l'estructuralisme racionalista, és perfectament admissible considerar els capritxos de glòria personal d'un príncep com la causa conjuntural que dóna rumb a una potencialitat que no té la seua encarnació garantida; la no-admissió d'aquesta possibilitat explicativa té a veure amb la dimensió passional aportada per certes socialitzacions intel·lectuals.

3.3. CREIXEMENT ECONÒMIC I CAPITALS POLÍTICS

Amb els elements analítics construïts estem ja preparats per a encarar la qüestió del creixement en societats estructurades corporativament i que manquen de sistemes de reducció dels costos de transacció de mercat equivalents als despleats per l'Estat modern. De Vries ha argumentat amb solvència que la interacció entre el món rural i el món urbà, des del punt de vista de la protoindustrialització, és en realitat una coordinació des de la ciutat, i que tampoc no es tracta d'un escenari rural en sentit estricte.²² De Vries defensa que la construcció d'una xarxa urbana és una condició necessària per a desenvolupar una regió industrial, atès que és un requisit tècnic per a la coordinació eficient de tot tipus de recursos dispersos. La consolidació d'una xarxa urbana permet aprofitar els avantatges comparatius de localització selectiva dels processos productius.²³ Un complement de la perspectiva de De Vries és l'aportació de Hohenberg²⁴ quan assenyalava la importància del capital intangible que proporciona la ciutat a través de les seues institucions polítiques i maquinària administrativa, i de les xarxes cíviques que sustenten la solidaritat, la lleialtat i l'orgull comunal. Hohenberg afirma que tota l'estructura social i política està entreteixida amb la pròpia funció econòmica, però no estudia la varietat que hi ha en l'encarnació d'aquest capital intangible urbà i de la manera en què es desplega quan coordina, amb diferents graus d'eficiència, els recursos complementaris de la regió de la seua influència. Aquesta coordinació dependrà, en primer lloc, del tipus de relació política que s'estableisca entre la regió i la ciutat o ciutats que lideren la jerarquia urbana i, en segon lloc, del joc de sobirania desenvolupat entre els actors polítics d'àmbit territorial més general (en el cas del Principat, per exemple, interessaven tant la possibilitat que Barcelona i altres ciutats poguessin reconduir o crear normatives favorables en les Corts com les particulars relacions amb la Corona). La vertebració regional facilita la descàrrega de costos fixos típicament urbans i l'augment del grau d'elasticitat de l'oferta gremial i, per tant, la facultat d'eleva la frontera de possibilitats productives de tot el territori. En altres paraules, podem tractar les varietats de capital polític com a *possibilitat institucional* que pot fer més eficient, a curt termini, el sistema gremial i, a llarg termini, el conjunt de la regió quan aquesta encare processos de modernització en tota regla.

22. El tipus ideal de protoindustrialització considera una manufactura rural que és exitosa precisament perquè s'allibera del capital urbà, que comprèn tant la ciutat en si com els seus cossos gremials. Vegeu F. IRSIGLER, «Industrial Production, International Trade and Public Finances in Cologne (xvth and xvth Centuries)», *The Journal of European Economic History* 6, 1997, 269-306, per a la reestructuració econòmica empresa per Colònia, en el xv, en el seu territori d'influència.

23. J. DE VRIES, *La urbanización de Europa, 1500-1800*, Barcelona, Crítica, 1987.

24. P. M. HOHENBERG, «Manufacturas urbanas en la economía protoindustrial: ¿cultura contra comercio?», *Mercados y manufacturas en Europa*, M. BERG (ed.), Barcelona, Crítica, 1995, 133-149.

3.4. CAPITALS POLÍTICS I ORGANITZACIÓ GREMIAL DE LA PRODUCCIÓ

És convenient en aquest punt fer algunes consideracions sobre les capacitats econòmiques del sistema gremial d'organització de la producció manufacturera. En una elegant argumentació, Gustafsson²⁵ ha defensat que la lògica essencial de l'economia gremial pot ser desentrançada veient les corporacions com si foren empreses cooperatives que maximitzen el benefici mitjà dels membres segons principis igualitaris. Així, la seua ineficiència no es derivaria de la dinàmica de costos, sinó d'una oferta inelàstica que no pot ser sensible a les oportunitats de mercat a causa dels alts costos de negociació de l'ampliació de factors productius. Altrament, entenc que una teoria gremial ha d'incorporar la tensió entre els dos principis (individualista i corporatiu) que informen les activitats productives d'aquestes societats urbanes.²⁶ L'encarnació efectiva d'aquesta tensió és diferent en funció dels factors institucionals que depenen de l'encadenament ciutat-sobirà, de la naturalesa específica del capital governatiu urbà (de la qual es deriva una estructura d'incentius inversors) i de si aquest és capaç de resoldre problemes de costos de transacció interterritorial en projectar i acordar (amb altres cossos polítics) sobirania sobre la regió. Pot crear-se així, en afegir-se aquestes exigències institucionals, un veritable mercat regional de competència de capitals corporatius. Cal apreciar que les corporacions gremials ja efectuen una primera fase de reducció de costos de transacció com els d'informació, compliment de contracte i garantia de qualitat, entre d'altres, interioritzant-los al seu si mitjançant controls d'índole comunitària més o menys forts que inclouen també una certa ètica existencial (l'honor menestral). D'altra banda (i el fet que haja de recordar-se moltes vegades indica el grau d'interiorització cultural assolit pel valor «eficiència del mercat modern»), les imperfeccions de mercat no són exclusives d'aquestes societats, i seria molt fàcil fer una llista aclaparadora de les suportades en les nostres. La nostra eficiència absoluta (considerables sumes absolutes de producció degudes a evidents canvis en la naturalesa dels factors) pot disfressar amb facilitat greus ineficiències relatives. Es podria aclarir aquesta qüestió amb instruments analítics de comparació adequats per a mesurar les distàncies relatives existents entre els preus

25. B. GUSTAFSSON, «The Rise and the Behaviour of Medieval Craft Guilds», *Power and Economic Institutions*, B. GUSTAFSSON (ed.), Aldershot, Elgar cop., 1991.

26. Capmany ja havia al·ludit intuïtivament a aquests dos components; A. DE CAPMANY, «Discurso económico-político en defensa del trabajo mecánico de los menestrales [...]», *Memorias Históricas* II.2. Barcelona, Cambra Oficial de Comerç, 1963, 1089-1090. S'avançava, així, a Gierke quan aquest veia els gremis com una mixtura complexa dels tipus ideal de Tönnies; GIERKE, *Community...*, 19. Els gremis poden ser eficients en la seua resposta a la demanda perquè la part empresa-proprietat col·lectiva propulsa, actuant com a capital social, els sectors de naturalesa més emprendedora, que juguen a escapar-se de les exigències mesocràtiques en allò que els convé com a empresa purament individualista. La diferenciació interna gremial queda corroborada per qualsevol investigació de la distribució de la riquesa dels membres d'una corporació. Per exemple, en Nördlingen, el 1579, el 4% dels artesans està comprès en l'estrat fiscal superior; i alguns gremis presenten un diferencial molt interessant, com és el cas dels teixidors de drap fi i dels assaonadors, amb un 11-12%; Vegeu C. R. FRIEDRICH, «Capitalism, Mobility and Class Formation in the Early Modern German City», *Towns in Societies*, P. ABRAMS i F. A. WRIGLEY (eds.), Cambridge, Cambridge UP, 1979.

reals i els seus corresponents en competència perfecta, en els dos tipus de mercat; però no els tenim. Aquesta provisional incommensurabilitat és amagada amb una interpretació hegemònica emparada en una fe absoluta en l'evolucionisme lineal i perfectiu de l'esquema liberalmarxista. Aconseguir situacions de monopoli és un objectiu recurrent en qualsevol societat; el que canvia és la manera com es frenen aquestes intencions. En els mercats de l'Antic Règim la rectificació positiva de l'excedent del consumidor comença a funcionar quan els gremis fan internes les temptacions *free-rider* dels seus membres; continua en el regateig i la discussió, en l'esfera política, dels diferents interessos corporatius i entre aquests i les instàncies que defensen, fins i tot involuntàriament o inconscientment, els interessos urbans més generals; amb l'existència de privatives atorgades en ciutats pròximes per a produccions similars; i amb la racionalitat econòmica que recorre els sistemes regionals integrats. La implantació d'una jerarquia urbana funcional pot crear un mercat competitiu de capitals gremials que aprofita el capital col·lectiu més general proporcionat per la capital política, o per una pluralitat urbana. La integració regional expulsa costos de transacció en la forma d'homogeneïtat jurisdiccional i coordinació de capacitats productives que bomben els fluxos cap a llocs centrals que gestionen la seua eixida comercial o els integren en l'elaboració de productes de major valor afegit.²⁷ Les conseqüències de tot això es tradueixen en una transformació de l'elasticitat de resposta a la demanda de tota la regió.

Olson²⁸ afirmava que el creixement econòmic es desplega quan els gremis perden el poder de monopoli i la seua influència política una vegada la jurisdicció nacional acaba amb les sobiranes locals. En aquest punt, les teories liberal i marxista coincideixen plenament. Tanmateix, aquesta perspectiva és parcial i enganyosa, ja que, com que les oculta, no permet apreciar lògiques més envoltants: les pròpies capacitats de creixement competitiu en clau corporativa; la conservació intergeneracional de capitals tècnics i organitzatius capaços d'acollir també invencions foranes i adaptar-les imaginativament a un nou context;²⁹ la preservació de cultures parcialment comunitaristes que poden interioritzar els excessius costos de l'individualisme econòmic (refrenant-los mitjançant normes socials, polítiques i culturals); i la facilitat relativa amb què pot sorgir un veritable (fortament diversificat) districte industrial en aquelles regions que han generat, gràcies als capitals governatius de les seues ciutats i viles, xarxes urbanes vertebrades segons principis de sobirania allunyats del propi de l'Estat modern.

27. Vegeu J. TORRAS I ELIAS, «Estructura de la indústria precapitalista. La draperia», *Recerques* 11, 1981, 7-28.

28. M. OLSON, *Auge y decadencia de las naciones*, Barcelona, Ariel, 1986, 169-71.

29. La innovació comprèn no solament les invencions tècniques i organitzatives, sinó també les assimilacions imaginatives d'aquestes quan han de ser adaptades a un nou context; J. A. SCHUMPETER, *The Theory of Economic Development*, Oxford, Oxford UP, 1961, 66-67.

4. *El sistema polític barcelonès i l'economia del Principat*

Ja vaig indicar en la introducció la importància didàctica de l'exemple barcelonès. En aquest epígraf s'apliquen tant els conceptes politològics del segon epígraf com els instruments teòrics del tercer.

4.1. ARRENCADA INSTITUCIONAL

Avançaré ara una hipòtesi sobre els mecanismes que ajuden a establir les institucions polítiques de la ciutat de Barcelona. Les dinasties de l'Antic Règim solien emprendre freqüents aventures imperials. Les passions de glòria o les obligacions dinàstiques es plasmaven en una considerable anarquia internacional a causa, en part, de la notable autonomia que els sobirans territorials gaudien en assumptes de política exterior. A vegades, aquests fenòmens alimentaven, com a subproducte, modificacions institucionals decisives. Un problema important dels sobirans catalans era que els territoris sota la seua jurisdicció no aportaven suficients recursos militars per als seus objectius dinàstics. La naturalesa confederal de la Corona i els primerencs elements pactistes del seu sistema polític agreujaven aquesta ineficiència. A més, els monarques acostumaven a estar enfrontats amb una bona part de la noblesa territorial. L'alternativa, doncs, era pactar ajudes amb les ciutats. En aquesta negociació, el pes desproporcionat de Barcelona en el Principat generava intercanvis polítics molt interessants per al futur. Jaume I li va concedir importants privilegis a canvi d'ajuda financera i militar en les seues lluites contra la noblesa i en altres empreses. Els seus successors continuaran també aquesta línia d'intercanvis polítics. De tot això, arranca un sòlid pacte entre la Corona i diverses ciutats catalanes, particularment Barcelona, que ajuda a consolidar innovacions institucionals molt duradores. A causa d'una certa situació conjuntural i a la peculiar asimetria urbana del Principat, al sobirà li interessava promoure un cert equilibri representatiu que millorés la posició política dels menestrals per a disposar així d'una major capacitat de maniobra que la disponible amb una oligarquia restringida. Hem de veure les creacions d'institucions representatives com a processos molt influenciats per contingències i conjuntures que determinen en gran mesura quins actors polítics entren en aquelles. Aquesta és una qüestió que depèn més de les capacitats respectives, en cada moment, de coordinar voluntats i d'inserir-les en el procés institucional que no del que podríem anomenar correspondència institucional dels mèrits socials o de la importància demogràfica o econòmica del grup en qüestió (supòsit de necessitat estructural). Una vegada fixats formalment els actors polítics amb rang representatiu milloren les seues condicions tècniques de capacitat d'acció col·lectiva, encara que siga solament a través del reforç de sentiment de grup, de cos i, per tant, aconsegueixen una major capacitat d'influència i de creació polítiques també des de la societat civil. Si en el moment de cristallització institucional de la representació entren en aquesta diversos actors poderosos el resultat serà molt interessant en clau de futur pluralista. Així podem interpretar els sistemes

representatius barcelonins sota Jaume I.³⁰ El projectat per Pere III o els acords amb Alfons el Magnànim obeeixen a estímuls similars. D'aquesta manera, les corporacions gremials podien entrar amb peu ferm en el sistema polític formal. Com a subproducte, una implicació corporativa extensa en l'estat urbà reforçava la capacitat sobirana del cos barcelonès en el sistema polític català fins a convertir-lo en el més influent.³¹ La manera en què Corona i ciutat es beneficien d'aquests intercanvis polítics és clarament desequilibrada, ja que les aventures dinàstiques perjudicaven la primera si la considerem com a cos intergeneracional, ja que anaren despullant-la d'importants porcions de sobirania. La ciutat, per contra, va acumulant capital polític negociació rere negociació. Fins ací, he desenvolupat la hipòtesi dels fonaments institucionals.

4.2. CAPITAL POLÍTIC GOVERNATIU

Caracteritzaré ara el sistema polític de la ciutat en els seus trets essencials. Caldrà recordar en tot moment el que hem dit abans sobre oligarquies i representació. La tesi clàssica de Vicens parla d'un fort tancament oligàrquic de l'elit política barcelonina en el segle xv que serà contrarestada pel segon redreç de 1498 (adopció del sistema insaculatori, d'atzar, en l'elecció de magistratura i consells). Aquesta reforma institucional fa més difícils els processos de concentració oligàrquica restringida i, per tant, reforça la capacitat d'equilibrar voluntats exclusives (si ho comparem amb l'anterior mètode selectiu de cooptació, que afavoria l'elaboració de clientele verticals interestamentals). La reforma de 1498 va ser plantejada quan l'anterior, el redreç de 1493,³² va sofrir una envestida a tres bandes:

30. El monarca està interessat a restar força política al patriciat donant suport a una ampliació de la representació política en un moment, mitjan segle xiii, en el qual es desenvolupen moviments socials ben organitzats pels estaments inferiors que podien posar en perill l'estabilitat política de la ciutat, essencial per als plans del monarca. La situació que hi havia a Castella no ajuda precisament a decantar una evolució institucional pareguda: els recursos que necessita la Corona els ofereix la «caballeria villana» com a cos; hi ha moltes ciutats amb les quals poder negociar; i l'existència d'una cultura política de representació per barris, no corporativa, dificulta el reforçament de la identitat col·lectiva dels gremis. El desenllaç de la rebel·lió comunera i les alternatives financeres disponibles per a les aventures imperials remataran la qüestió.

31. Aquest mateix capital polític, més l'absentisme i la llunyania de la Corona seran aprofitats més tard per a transformar el pla de defensa del duc d'Alba (que incloïa la presència de 12.000 soldats del rei) en la nova pragmàtica de 1543, que reordenava la defensa del Principat sota comandament barceloní; Consell de Cent, *Rúbriques de Bruniquer* (d'ara endavant, RB), Barcelona, Impremta d'Henrich, 1912-1916, v. II, 282-283. Barcelona aconsegueix convèncer de la seua capacitat per a implicar els cossos i les universitats del seu territori d'influència i per a gestionar milícies urbanes nombroses. És impossible armar tants homes d'estaments inferiors si no hi ha una vinculació comunitària sòlida. Aquesta forta vinculació comunitària explica accions col·lectives tan contundents com les relacionades amb la Guerra dels Segadors i amb la Guerra de Successió.

32. L'ordenament de 1453, que dura fins al 1493, disposava una composició estamental paritària del Consell de 32 escons. Els canvis fonamentals del 1493 són el guany de 16 escons per als patricis i una recomposició de la Conselleria també favorable a ells.

els desitjos de la noblesa de participar en el govern municipal, la forta contestació mancomunada de mercaders, artistes i menestrals i la que procedia de les mateixes pugnes entre ciutadans.³³ Aquesta gran capacitat pluralista del sistema polític barceloní ja s'havia manifestat amb la creació de la Busca (recordeu-ne la variada composició estamental) i la conseqüent reforma institucional emparada per la Corona per a finançar les seues aventures imperials a Itàlia. Els sistemes representatius d'ampli espectre solen obligar a molts compromisos, encara que solament tinguem en compte la coherència procedimental en la producció i l'aplicació de normes necessària per a poder rendir tribut a l'espai simbòlic que crea la pròpia elit. En el sistema polític barceloní els consellers han de persuadir el Trentenari i atendre comissions convocades per a certs temes, siga per a decisions que no necessiten el pas pel Consell General (aquest les delega expressament), siga per a proposar-les davant d'aquest. Vicens va assenyalar les dificultats de certes conselleries anteriors al 1498 per a fer aprovar les seves propostes.³⁴ Es fa necessari negociar, transigir i acordar, i això independentment que admetem que el patriciat disposa d'avantatges remarcables en tota classe de recursos. Un indicador suggeridor de la potencialitat de creació política pluralista del sistema barceloní el trobem en el fet que l'estament mercader s'alinee a vegades amb els seus inferiors a l'hora de reclamar reformes institucionals, particularment de la composició de les comissions, que beneficien aquests.³⁵ També als mercaders, doncs, com que ocupaven el centre de l'espectre polític, l'augment moderat de la representació dels estaments més populars els intensificava el poder de vot.³⁶ La conclusió és òbvia: si el bloc estable de poder estiguera constituït per patricis i mercaders, no seria lògic que es desenvoluparen aquests fenòmens. El fet que moltes vegades hi haja interessos oposats entre

33. J. VICENS, *Ferran II i la ciutat de Barcelona*, Barcelona, Emponium, 1936-1937, vol. II, 275-276.

34. La conselleria Roig (1487-1488) no es va atrevir a fer algunes propostes perquè temia el rebuig dels consells. El 1494 un Trentenari nega el pas al Consell de la proposta de vendre la baronia de Flix; un altre Trentenari sí que la passarà, però serà derrotada en el Consell. Aquest tampoc no es va mostrar gaire receptiu amb les propostes de la conselleria Gualbes (1497-8); VICENS, *Ferran II i la ciutat...* II, 41-2, 62 i 198-203.

35. Aquests alineaments ja havien ocorregut el 1386, quan mercaders i menestrals van donar suport a una reforma regimental proposada per Pere III que els hauria donat major pes conjunt en la conselleria. Això mateix és el que es va aconseguir amb la Busca. El 1547, els mercaders van donar suport de nou a la creació d'un sisè conseller i se succeïran coalicions ternàries amb els artistes, que reclamen paritat absoluta en les comissions consultives (encara que moltes ja complien aquest requisit), com el 1493 o el 1586; VICENS, *Ferran II i la ciutat...* II, 205 i 215; RBI, 10 i 107.

36. El poder de vot es refereix ací al poder relatiu de coalició i pot ser major o menor que la proporció d'escons en funció tant de la regla de decisió com de la posició que s'ocupa en l'espectre polític. És extraordinari en el cas dels mercaders (sobretot quan les votacions es produeixen per alineació estamental), ocupen un espai de centre polític que els permet negociar majories de coalició vencedora mínima tant per la seua esquerra com per la seua dreta. Les demandes de paritat en les comissions (el repartiment en el Consell ja els semblava bé) tenen el mateix sentit (s'hauria d'investigar si és a causa d'un comportament molt heterogeni dels artistes motivat per la seua variada composició). Noteu que aquest poder es reforça en el Consell amb l'ampliació patricia del 1493. Agraesc a Josep Maria Colomer que em recordara aquesta perspectiva. Quant a la relació entre representació proporcional i poder legislatiu vegeu H. NURMI, *Comparing Voting Systems*, Dordrecht, D. Reidel, 1987.

mercaders i menestrals no solament no debilita la meua argumentació (la capacitat pluralista del sistema polític barceloní, encarnat en una oligarquia plural en clau corporativa i estamental), sinó que la reforça.

En termes de representació, l'executiu (la Conselleria) estava ocupat majoritàriament pels ciutadans. Aquest patriciat va acaparar quasi sempre tots els càrrecs de conseller fins que el redreç del 1493 va instaurar una composició que durarà fins al 1641: tres ciutadans, un mercader i un artista o bé un menestral (fent tornos any sí any no); el 1641 és afegit un sisè conseller, de manera que el torn ja no serà necessari. Una lectura fàcil deduiria d'aquest disseny un control polític estricte per part del patriciat; tanmateix, aquesta conclusió no tindria en compte el caràcter dialèctic dels òrgans de govern barcelonins. Convé destacar que des de la segona meitat del XIII fins al 1714, i sense interrupcions, no és modificat el principi de representació per estaments i corporacions amb un criteri de base social ampli. Aquesta persistència ja ens diu alguna cosa sobre el grau de consens institucional assolit, un tret que ni tan sols es trenca amb els conflictes del segle xv. La composició del Consell de Cent (Consell General) és molt irregular fins a la fixació definitiva de 1493: 32 ciutadans i 16 cavallers, 32 mercaders, 32 artistes i 32 menestrals. Els cavallers no formen estament i són inclosos entre els ciutadans. En total, 144 membres (la meitat renovats anualment) que són sortejats al seu torn perquè tots, en rotacions trimestrals, formen part del Trentenari (Consell Ordinari), d'acord amb la proporció assignada al Consell General (és a dir: 12-8-8-8). Insistesc: durant quasi cinc-cents anys sempre hi ha una forta representació d'interessos comercials i manufacturers; i en el període de 1493 a 1714 tenen aproximadament (la composició variada de l'estament d'artistes impedeix l'afirmació absoluta d'aquesta proporció) dos terços dels escons, una xifra que pot augmentar si tenim en compte les afeccions inversores del patriciat. El procediment insaculador (1498) fomenta el pluralisme, ja que introdueix un major fre a la formació de clientele verticals interestamentals i, per tant, aporta major densitat democràtica. A més a més, l'extensió del procés insaculador a la selecció dels cònsols de les corporacions (1499) és un reforç polític de la mesocràcia gremial. La insaculació també intensifica l'estabilitat política ja que evita la constitució de faccions agòniques provocada per una forta sensació de repetició d'oligarquies autoconstituïdes.

El sistema de producció de normes barceloní s'inicia amb la proposició de les qüestions que cal debatre en els consells, que és una prerrogativa de la Conselleria. Naturalment, això dóna als consellers un cert avantatge des d'un punt de vista de creació de les grans directrius polítiques. No obstant això, hi ha almenys quatre qüestions que mereixen ser tingudes en compte. Una: els ciutadans particulars i els cossos barcelonins poden presentar peticions al Trentenari. Dos: la confecció de l'agenda no és secreta, hi ha membres de diversos estaments en la Conselleria. Tres: els jurats poden pressionar des dels consells. I quatre: la societat civil barcelonina, emmarcada en cossos, sap organitzar-se molt bé per a protestar. Les propostes dels consellers han de ser aprovades pel Trentenari (l'aprovació requereix la majoria simple, igual que en el Consell) tant si han de passar al Consell General per a l'aprovació final, com si no ho han de fer perquè hi ha una delegació prèvia d'aquest consell per a elaborar la decisió. L'executiu (els consellers) no pot fer res sense manament

del legislatiu, i aquest pot fiscalitzar-lo.³⁷ Un estudi que deduïra una gran conformitat dels consells amb les propostes de l'executiu hauria de tenir presents els mecanismes de consens que es desenvolupen en les deliberacions entre la Conselleria i el Trentenari, a les quals solen afegir-se freqüentment les recurrents comissions especials (els membres de les quals s'afegeixen a les discussions i a les votacions). A Barcelona, s'observa una veritable cultura política de comissions consultives.³⁸ Aquesta característica corregeix, en cert grau, els majors riscos d'incompetència tècnica i política que assumeixen els sistemes de selecció de càrrecs per sorteig (perquè augmenta probabilísticament el nombre de punts de vista i la concurrència de capacitats). També fan aquesta funció l'assessorament constant del personal tècnic adscrit al municipi i un consell de prohoms. En definitiva, a Barcelona, els interessos particulars han de ser confrontats els uns amb els altres i amb els generals de la comunitat i aproximar-se a un punt d'equilibri amb una asimetria menor en el repartiment d'externalitats, gràcies als mecanismes de consens que equilibren l'arbitrarietat potencial que comporta la regla de majoria simple, de manera que les decisions col·lectives poden aproximar-se més als criteris que regeixen la *phronèsis* aristotèlica, una prudència pragmàtica guiada per principis ètics conseqüencialistes.³⁹ Al seu torn, la majoria simple garanteix la certesa decisional. Per tant, s'aconsegueix lligar, en certa manera, aquesta certesa (hi ha decisions), la reducció de l'arbitrarietat (cal entendre-la com una tendència estructural, no com una garantia), i una certa estabilitat (que redueix la incertesa que provoquen les coalicions inestables) reforçada per la predeterminació intergeneracional dels grups representats (ja que redueix els costos de la negociació política).

Per comprendre millor la naturalesa precisa del sistema polític barceloní convé utilitzar el concepte aristotèlic de constitució mixta. Aristòtil considerava l'aristocràcia (la distribució del poder d'acord amb el criteri d'equitat proporcionalista basada en el mèrit diferencial) com el tipus de govern ideal. No obstant això, i en nom d'un empirisme pragmàtic que partia de l'observació de freqüents corrupcions de l'ideal (el pas a l'oligarquia), recomanava el disseny de constitucions que barrejaren principis oligàrquics (per comoditat analítica, descartarem l'exigència de virtut aristocràtica) i democràtics. Sense cap necessitat d'assumir normativament

37. El 1587, per exemple, es presenta un recurs perquè un conseller no ha seguit la recomanació d'una vint-i-quatrena; El 1639, el Trentenari recorda als consellers l'obligació d'aquests d'observar la deliberació d'un Consell d'agost de 1617 (RB, I, 206); i el 1615 els consellers suspensien tres funcionaris, però aquests recorren al Consell, el qual declararia que fossen restituhits (RB, III, 305).

38. De composició estamental paritària o pròxima a aquesta, un tret reforçat des de finals del xv. Les comissions podien integrar-se en el Trentenari (comissions especials). En aquest cas, la resolució es votava en un ple que reunia els dos òrgans. Vegeu VICENS, *Ferran II i la ciutat...* I, 123-124.

39. Aristòtil parla de *phronèsis* com a saviesa pràctica circumstancial, adaptada a condicions concretes (i contraposada, per tant, a la del perfeccionisme universal platònic); Vegeu, per a aquesta qüestió, l'interessant llibre d'A. DOMÈNECH, *De la ètica a la política*, Barcelona, Crítica, 1989, 97-102. Burke es basava en aquesta perspectiva quan va rebutjar la Revolució Francesa com una encarnació particular d'una geometria moral racionalista universal menyspreadora de costums i drets tradicionals, tant de la seva legitimitat com de la seva utilitat.

la recomanació aristotèlica, podem intentar detectar el seu joc en el cas de Barcelona. Com a principis oligàrquics tenim, primer, la mateixa predeterminació estamental i corporativa de la representació; segon, l'asimetria en el repartiment d'escons assignats a aquests estaments i cossos; i tercer, el procediment formal o informal d'entrada selectiva en les bosses d'insaculació (caldría mesurar els casos en què això succeeix més o menys). Com a principis democràtics interessen, primer, la mateixa probabilitat dels insaculats d'obtenir càrrecs; segon, un compliment notable del principi de semblança social entre els representants i els representats, si apliquem una perspectiva comparada a la tipologia urbana de l'època (fins i tot ens podem emportar una sorpresa si fem la comparació amb els nostres sistemes); i tercer, la combinació de la insaculació, la selecció anual de càrrecs, la rotació trimestral del Trentenari, la incidència recurrent de les comissions i el poder de vot extraordinari dels mercaders, tot això produeix (mitjançant un enriquiment mutu, el resultat final del qual és més gran que la suma de les seues parts) un reforçament substancial del principi pluralista que, necessàriament, afegeix densitat democràtica en el procés d'adopció de decisions.⁴⁰ Hem de diferenciar, doncs, la naturalesa oligàrquica de l'assignació representativa i l'efecte democràtic sorgit (per mediació pluralista) tant de l'existència de molts interessos representats (oligarquia plural) com dels mecanismes complexos del procés d'adopció de decisions, i entendre que la dialèctica d'aquests enrobustia el pluralisme del sistema. Tot el que hem dit apunta a una baixa densitat del silenci polític del sistema polític barceloní. Això és indiferent de la probabilitat, molt desigual, que els ciutadans que pertanyen a diferents cossos i estaments tenen d'obtenir un càrrec; és molt més important, en termes conseqüencialistes, destacar que hi ha molts interessos representats. Aquesta qualitat facilita el desenvolupament dels principis de contenció mútua i de comunicació cara a cara, que obliga que les discussions al voltant de la creació o la modificació de privatives presenten alts costos de transacció política si impliquen externalitats per a altres interessos, de manera que es trasllada una certesa més gran al mercat a llarg termini. Aquestes consideracions poden estendre's a una gran part de les poblacions catalanes.

El sistema polític de Barcelona, i de moltes poblacions catalanes, compleix la reclamació d'Eiximenis: que és desitjable que assistesquen als consells «los caps dels oficis e dels mesters, en guisa que tota la comunitat senta en la cosa aquella que es fa per la dita generalitat e multitut ajustada». Eiximenis assumeix la importància d'una vinculació generalitzada en el procediment polític que serveix per a reduir els costos de transacció de l'execució politicoadministrativa, i afegeix que és requisit essencial per a la bona gestió i conservació de la cosa pública

40. Cal distingir legitimitat democràtica i efecte democràtic. La cambra dels *lords* té una escassa legitimitat democràtica. No obstant això, es va enfrontar tant als retalls socials dels governs de l'era Thatcher com a la concentració de mitjans de comunicació del govern Blair. La clau conceptual rau en el fet de diferenciar l'efecte pluralista dels distints procediments de selecció de càrrecs de les dues cambres britàniques. Paradoxalment, la cambra que no té legitimitat democràtica pot donar un caràcter més democràtic a una decisió col·lectiva procedent que la que en té.

«demanar a tothom consell». ⁴¹ Aquesta visió persisteix en els tractadistes posteriors i contrasta amb la cultura política de les ciutats castellanes. ⁴²

4.3. CAPITAL POLÍTIC TERRITORIAL

Llegim en una resolució del Consell de 1391 que Barcelona, com a cap i casal de Catalunya, «ha acostumat entrametre de ço que es interes de qualsevol Ciutat ò loc insigne». ⁴³ En aquest punt, pren importància el fet que la ciutat pugui comunicar-se amb relativa facilitat amb la resta de les ciutats, també com a líder del braç reial de les Corts, atesa l'homogeneïtat relativa de caràcter institucional que hi ha entre aquestes, per resoldre conflictes recurrents. La ciutat manté relacions estretes amb els seus «termens i territori», els *forans*, habitants de la vegueria administrada per Barcelona, que li paguen impostos des de finals del segle xv, amb els seus *carrers* i també amb les seues baronies. El *carreratge* implica la comunicació, a la ciutat o vila que es converteix en *carrer* d'una altra, de les immunitats i exempcions d'aquesta, que és, des d'aquest moment, la seua protectora i la seua patrona. Les baronies mantenen una relació més estreta formalment: la ciutat les senyoreja. La xarxa territorial formada per aquestes tres entitats (una xarxa de xarxes, ja que moltes d'aquestes poblacions, com Mataró, Igualada o Granollers, lideren al seu torn districtes gens menyspreables) constitueix un èxit important pel que fa a la vertebració territorial ⁴⁴ i la disminució de la incertesa jurisdiccional (que equival a una reducció important de tot tipus de costos de transacció). És factible pensar, al mateix temps, que el consens barceloní es reforça gràcies a les aportacions materials que subministra aquesta organització territorial. La ciutat manté, doncs, un diàleg territorial amb una bona part del Principat, que es resol en una sèrie d'intercanvis polítics de beneficis recíprocs, encara que no simètrics. Aquesta qüestió mereix un esforç considerable d'investigació que precise el grau i la naturalesa d'aquests intercanvis. ⁴⁵

41. FRANCESC EIXIMENIS, *Regiment de la cosa pública*, Barcelona, Barcino, 1980 (1389), cap. 16 i 37.

42. A més, la força del marc corporatiu com a vehicle de comunicació política després dels decrets de Nova Planta ha estat posada en evidència per Tello i per Molas. També per Torras i Ribé més genèricament: davant les discrepàncies que mantenen el Consell de Castella i l'Audiència de Barcelona a propòsit del sistema electoral més idoni per a aplicar la reforma política de 1766, la segona aposta amb vehemència per l'emmarcament corporatiu. L'èxit d'aquesta proposta és altament significatiu. Vegeu E. TELLO, *Vísca el rei i les calces d'estopa!*, Barcelona, Crítica, 1990; P. MOLAS, *Societat i poder polític a Mataró, 1718-1808*, Mataró, Caixa Laietana/R. Dalmau, 1973; J. M. TORRAS I RUBÉ, «Protesta i associacionisme gremial com a precedents de la reforma municipal de Carles III a Catalunya (1728-1771)», *Pedralbes* 8, 1988, 13-25.

43. RB, I, 211.

44. J. M. TORRAS I RUBÉ ha assenyalat la importància del carreratge per a consolidar la influència política del Consell de Cent. Vegeu «Del municipi consular a l'ajuntament borbònic: permanència en el poder de l'oligarquia», *Història urbana del Pla de Barcelona* II, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1989, 403-419.

45. Només esmentaré quatre exemples. El 1447, la ciutat escriu als síndics de Granollers, a instàncies dels teixidors d'aquesta vila (un altre indicador de pluralisme, ara del sistema polític

La formació d'una xarxa urbana jerarquitzada resol problemes d'acció col·lectiva en els àmbits defensiu, de comunicacions, de subministrament de gra (tan vital en aquestes economies), etc., ja que distribueix incentius selectius entre els seus components (suports fiscals, informació, suport polític, repartiment de cereals, etc.). Arranz va afirmar que, durant els segles *xvi* i *xvii*, Barcelona organitza i vertebrava una economia catalana molt diversificada, disseminada en una xarxa urbana densa i bastant jerarquitzada. Això potencia la reordenació i la relocalització de les activitats artesanals i la proliferació del sistema corporatiu. La descentralització de la producció no qüestiona el paper central de Barcelona en l'economia, sinó que l'enforteix, i és el punt d'arrancada del puixant segle *xviii*.⁴⁶ Entenc que el procés que assenyalava Arranz s'inicia abans (en el segle *xiii*), i que els segles *xvi*-*xvii* constitueixen una etapa de consolidació i augment.⁴⁷

La sobirania que la ciutat projecta sobre el Principat gràcies als seus capitals polítics governatiu i territorial és d'una classe que no necessita recórrer al principi de sobirania territorial reclamat pels monarques anomenats absoluts i que després serà adoptat pels estats moderns. La sobirania barcelonina no desplaça i elimina els diversos cossos intermedis que gestionen per si mateixos àmbits econòmics i polítics, sinó que dialoga amb ells, tot i que des de posicions de força desiguals. Aquest cas i el d'altres sistemes polítics de l'Antic Règim s'ha de comparar amb el sistema normatiu dissenyat per Althusius, que incloïa el principi d'autogestió local, independentment de la valoració que ens suggerisca, en cada cas, el contingut específic d'aquesta. I aquesta sobirania basada en la negociació i el consens en una mar de conflictes entre cossos és suficient per a deturar per molt de temps

---

del Principat) perquè moderen unes quantes ordenances. L'any següent, els consellers escriuen a la reina perquè concedesca uns quants privilegis fiscals a Granollers. El 1520, els consellers escriuen als síndics de Corts «en recomendació dels de Martorell». En 1561, es demana a aquesta vila que repare uns camins. El 1607, es comunica a tots els *carreers* que hi ha blat a disposició seua a Barcelona. Els *carreers* també ofereixen blat a la ciutat en moments de destret, com fa Tona el 1521. La ciutat pot extreure avantatges d'intercanvi, fins i tot, a dues bandes, com quan, el 1497, davant les queixes d'alguns *carreers* per les exigències del virrei en els treballs de fortificació de Salses, els suggereix que les complaques, encara que pressione poc temps després perquè aquest no exigisca tants homes. Barcelona ofereix al virrei un servei d'engranatge politicoadministratiu. En el futur, podrà sol·licitar favors de les dues parts (RB, III, 236; IV, 77-78, 80, 186, 193, 202).

46. M. ARRANZ, «Entre el sistema gremial i el sistema fabril: la ciutat manufacturera (s. *xviii*)», *Història urbana del Pla de Barcelona I*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1989, 327-338. Per a la comprovació del caràcter corporatiu de la manufactura «rural» catalana, vegeu J. TORRAS I ELIAS, «Small Towns, Craft Guilds and Proto-Industry in Spain», *Jarbuch für Wirtschaftsgeschichte*, 1998, 79-96.

47. N'hi ha prou amb mirar la llista de poblacions que contribueixen a la formació de la bandera de 1462; S. SOBREQÜÉS, *La guerra civil catalana del s. *xv** I, Barcelona, Ed. 62, 296. La hipòtesi d'Arranz sembla quedar confirmada, indirectament, pels estudis de García Espuche i M. Guàrdia relatius a la reordenació de la jerarquia urbana que va tenir lloc entre 1553 i 1702 al Principat i a la reestructuració remarcable de les activitats manufactureres del seu territori. Si bé es redueix el nombre de paraïres barcelonins en els segles *xvi* i *xvii*, el total d'agremiats d'aquest ofici és molt major que abans en tot el Principat. Vegeu M. GUÀRDIA i A. GARCÍA I ESPUCHE, «Estructura urbana», *Història de Barcelona 4*, J. SOBREQÜÉS (dir.), Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992, 53-63; A. GARCÍA ESPUCHE, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña. 1550-1640*, Madrid, Alianza, 1998.

l'embat de tercers poders (i preservar així unes institucions de govern pròpies de manera molt estable), per a obtenir privilegis fiscals de manera persistent, per a gestionar una provisió alimentària comparativament molt eficient i per a consolidar i augmentar la seua projecció territorial edificant una vertadera xarxa urbana. Si la comparem amb les disponibles a Castella o en diferents territoris germànics, ens ha de sorprendre forçosament el que va assolir el Principat. Per tant, la hipòtesi essencial per a l'explicació de la capacitat econòmica futura de Catalunya és que els escassos recursos demogràfics i naturals es van compensar amb una gran capacitat política i organitzativa de la seva capital, amb la peculiar naturalesa dels seus sistemes polítics urbans i amb el relativament eficient fòrum legislatiu general de les Corts.⁴⁸

5. Diferències regionals en el desenvolupament dels sistemes polítics urbans

He de recordar el sentit comparatiu que tenen els epígrafs 4 i 5 d'acord amb els criteris enunciats en la introducció.

5.1. CASTELLA

La voluntat política d'una ciutat castellana no podia reunir la densitat cooperativa i de compromís cívic de moltes ciutats del Principat. La Reconquesta castellana havia situat la *caballeria villana* en una posició molt avantatjosa. Aquest patriciat urbà basarà el seu poder en un enquadrament corporatiu molt sòlid entorn d'una pràctica militar de generacions successives que es prolonga quan els reis castellans el necessiten per a frenar les freqüents bandositats nobiliàries. Primer, la Corona li atorga importants privilegis fiscals que donen preeminència als negocis relacionats amb la comercialització de llana en brut per a l'exportació. La consolidació final del seu domini polític és la creació del sistema regimental a mitjan segle XIV, que li atorga pràcticament el monopoli de la representació en les ciutats.

48. L'eficiència normativa de les Corts (me n'ocupe en la meua tesi) sorgeix d'una combinació molt complexa entre una regla d'unanimitat, aplicada amb molta plasticitat en diferents processos consensuats, i una regla majoritària de criteris flexibles projectada sobre diferents escenaris (incloent-hi el tractament del dissentiment), sense que n'estiga concretada la seva fase crítica d'aplicació (rondes deliberatives obertes). Les conclusions provisionals parlen d'una considerable utilitat social de les decisions si el criteri que fem servir és l'equilibri entre els tres objectius normativament desitjables ja vistos en parlar del Consell. En aquest cas, es ressent una mica l'eficiència en la certesa de la decisió (sobretot pels costos de demora). Vegeu una interessant apreciació formal de les ineficiències potencials dels sistemes d'unanimitat en J. M. COLOMER, «On the Geometry of Unanimity Rule», *Journal of Theoretical Politics* 11, 1999, 543-553. D'interès general per a l'anàlisi de l'eficiència social de diferents regles de decisió és el llibre del mateix autor que apareixerà publicat en breu, per Oxford University Press, *Political Institutions and Social Choice*.

Fernández de Pinedo⁴⁹ ens diu que entre el 1450 i el 1600 es va intentar modificar un panorama molt favorable per a la «burguesia compradora», una coalició d'interessos nobiliaris i sectors mercantils organitzats en la Mesta que prima l'exportació de llana en brut i la importació de productes elaborats. La «burguesia transformadora» (artesans del tèxtil) té pocs avantatges en una planta institucional que privilegia polítiques no proteccionistes de la manufactura interior i que prima els interessos del consumidor de productes d'alt valor afegit. Doncs bé, el desenllaç de la rebel·lió comunera va impedir un canvi d'*entitlement* genèric, de disseny polític del mercat, més favorable al sector manufacturer i va deixar el camí lliure a la consolidació política de la *hidalgúia* urbana.⁵⁰ És essencial insistir en la total inexistència de representació corporativa, de representació funcional, en les ciutats de la Corona de Castella. Per rectificar drets de tempteig en el mercat de la llana (els preus d'Anvers i altres places eren molt llàminers), incentius duaners o tractats comercials molt onerosos per a la manufactura, ultra altres qüestions, les ciutats castellanes no disposen d'un capital polític governatiu adequat que genere decisions col·lectives amb el suport d'acords socials amplis. De la debilitat empresarial de l'artesanat castellà, en dóna idea el fet que només Valladolid, entre les cinc ciutats més importants de Castella la Vella, en el segle XVI, disposara d'un sector important dedicat a l'aprest.⁵¹ I tanmateix, hi havia condicions molt favorables perquè es produïra una expansió manufacturera sostinguda; així havia esdevingut en els segles XIII-XVI. Entre aquestes, un nivell d'urbanització alt: la xarxa urbana castellana del 1600 disposava de 36 ciutats de més de 10.000 habitants, una xifra que adquireix tota la seua importància quan la comparem amb la catalana (només dues) o amb la de tot l'imperi germànic, que; en una data tan tardana com el 1800, acull 61 ciutats d'aquest nivell demogràfic. Doncs bé, la xarxa urbana castellana serà ràpidament destruïda juntament amb el seu mercat domèstic. L'evolució demogràfica parla per si mateixa: de 1600 a 1700, Àvila passa de 12 milers d'habitants a 4; Segòvia, de 25 a 7; Toledo, de 50 a 22; Valladolid, de 28 a 16; i Medina del

49. E. FERNÁNDEZ DE PINEDO, «Structure économique et conflits sociaux: corporations et marchands dans la monarchie espagnole (XIIIe au XVIIIe siècles)», *Forme ed evoluzione del lavoro in Europa: XIII-XVIII secc.*, A. GUARDUCCI (ed.), Florència, Le Monnier, 1991, 449-466.

50. És significatiu que, a la Valladolid del XVII, fins i tot el procurador del comú no siga d'extracció popular, sent tots ells nobles o lletrats. A més a més, les regidories eren patrimoni de certes famílies (A. GUTIÉRREZ ALONSO, *Estudio sobre la decadencia de Castilla. La ciudad de Valladolid en el siglo XVII*, Valladolid, Universitat de Valladolid, 1989, 309 i 316); d'això es desprèn que ni tan sols podia establir-se un escenari plural entre *hidalgos*. També a Salamanca els diputats del comú, en el segle XVIII, són tots *hidalgos*, i entre els síndics personers no es troba cap representant dels sectors productius (J. INFANTE, *El municipio de Salamanca a finales del Antiguo Régimen*, Salamanca, Ajuntament de Salamanca, 1984, 222 ss.). Si el comú està representat al nord del Tajo per un o dos procuradors, al sud funciona l'esquema regidors-jurats, i és revelador, en el sentit anterior, que en dates tan primerenques com el 1480 trobem provisions que prohibeixen la compra de *juradurías* (J. I. FORTEA, «Poder real i poder municipal en Castilla en el siglo XVI», *Estructuras i formas de poder en la historia*, R. PASTOR (ed.), Salamanca, Universitat de Salamanca, 1991, 121). A més, només a Carmona els jurats poden vetar —no pas votar— les resolucions del regiment (A. HIJANO, *El pequeño poder. El municipio en la Corona de Castilla: siglos XV al XIX*, Madrid, Fundamentos, 1992, 137).

51. FERNÁNDEZ DE PINEDO, «Structure économique...», 460.

Campo, de 25 a 6. Això es manté després i acaba amb un creixement absorbent, no creatiu, per part de Madrid, que les deixa sense a penes energia.⁵²

Les polítiques fiscals de la Corona no ajuden precisament a resoldre aquest panorama. Les reformes del 1575 constitueixen un viratge formidable de la política fiscal, un colp fortíssim en l'esquema d'incentius a la inversió manufacturera. I és natural que les oligarquies restringides urbanes toleren aquestes imposicions: com a gestores exclusives transfereixen les càrregues més pesades a altres sectors socials, i també se'n beneficien comprant *juros* i censos. Aquesta política accelera el triomf de la mentalitat rendista pròpia de les elits castellanès.⁵³ Per a aquestes, la frontera del que és possible només està limitada en el fet d'evitar rebre pedrades al carrer. És a dir, aquest màxim s'hauria negociat a la baixa si tots els sectors hagueren participat en el procés polític. La importància de l'àmplia representació de caràcter corporatiu s'aprecia ací: en poder acotar els objectius d'uns pocs. Això es pot fer en altres llocs de la península i d'Europa. Entenc, doncs, que la predisposició industrial castellana podria haver-se desenvolupat mitjançant un sistema polític que produïra una transformació dels *entitlements* previs (alts costos de transacció política per als interessos manufacturats). Rectificar aquesta política econòmica requeria una voluntat unificada distinta. La ciutat castellana té contingut polític autònom, certament, però no de la naturalesa necessària per a promoure modernització industrial.

5.2. WÜRTEMBERG

En alguns territoris germànics trobem capitals governatius més semblants al barceloní. Si el marc constitucional imperial que els vertebrava ja era bastant flexible en la baixa edat mitjana, l'imperi experimenta devers el 1500 una refundació de colorit més pluralista que augmenta l'autonomia política de les ciutats a canvi d'una capacitat d'acció imperial més efectiva en les seues aventures internacionals. A més, el capital governatiu d'aquestes ciutats s'enriqueix gràcies a la possibilitat que té l'oposició política d'elegir estratègies d'acció complexes que combinen eixida i veu quan recorren a la justícia imperial i a l'autoritat dels Kreise.⁵⁴ Moltes vegades, la política de les magistratures és evitar que l'oposició opte per una eixida, un pas sempre enutjós i potencialment molt perjudicial per a la conservació d'es-

52. P. FERNÁNDEZ ALBADALEJO, «Cities and the State in Spain», *Cities and the Rise of States*, W. P. BLOCKMANS i Ch. TILLY (ed.), Vestview, 1994, 174-177; J. J. SHEEHAN, *German History 1770-1866*, Oxford, Clarendon Press, 1991, 115; DE VRIES, *La urbanización...*, 355-356.

53. J. I. FORTEA, *Monarquía y Cortes en la Corona de Castilla*, Salamanca, Cortes de Castilla y León, 1990.

54. Utilitze la coneguda distinció d'A. O. HIRSCHMAN (*Salida, voz y lealtad*, Mèxic, FCE, 1977). Per exemple, la triada negociadora de la ciutat de Wetzlar (s. XVII) la componen magistrats, *Landgrave* de Hesse (que representen la justícia imperial) i un nucli de ciutadans amb forta presència gremial enfrontats als primers; l'oposició aprofita la seua possibilitat d'eixida (constitució imperial) per a obtenir acords amb els magistrats (veu). Vegeu C. R. FRIEDRICH, «Urban Conflicts and the Imperial Constitution in Seventeenth-Century Germany», *Journal of Modern History* 58, 1986, S98-S123.

pais de sobirania, anticipant polítiques allunyades de les seues primeres intencions. Aquests fenòmens poden ser conceptualitzats en termes d'acotació externa del grau de tirania oligàrquica, que és prèvia, i que reforça, les pròpies capacitats dels cossos urbans. A més, la constitució imperial transforma la rivalitat política dels diferents sobirans territorials en autonomia persistent dels organismes municipals, i els protegeix com si es tractara d'una incubadora.⁵⁵ Aquesta protecció quedarà reforçada per la Reforma en realimentar políticament i simbòlicament, en sentit comunitarista, la llibertat municipal. Això ocorria sobretot en regions que van experimentar la influència zwingliana, com ara Suàbia, Francònia i Alsàcia. Aquest corrent posava l'èmfasi en el principi del *Volkberrshaft*. Aquest va ser molt ben acollit pel món artesà, i el va utilitzar per a legitimar amb més força la seua participació en l'esfera política. El territori del ducat de Württemberg, Suàbia,⁵⁶ pot ser considerat l'espai en el qual els sistemes polítics de les seues ciutats s'acosten més al tipus estat-comunitat i on es registra un major pluralisme interurbà. El ducat es vertebrava políticament en unitats administratives anomenades *Amt*, integrades per una ciutat i la seua àrea rural. L'elit política dels *Amter* és homologable a la categoria d'oligarquia plural pròpia dels estats-comunitat, amb extensos enquadraments corporatius incorporats a les tasques de govern i sòlids procediments de consens que generen una forta solidaritat comunitària. L'autoritat ducal es veia fortament contrastada pel poder combinat de les elits dels *Amter*. És molt significatiu que Charles James Fox, el cèlebre líder anglès *whig*, assegurara que només hi havia a Europa dues constitucions dignes d'aquest nom: la britànica i la del ducat. El *Tübinger Vertrag* (1514) és un acord que implica els *Amter* en el pagament del deute del príncep a canvi de garantir la llibertat de circulació en el territori ducal i el dret dels estats a decidir la política fiscal, a participar en la supervisió de l'administració territorial i a ser consultats en qüestions de política exterior. Les oligarquies plurals urbanes (*Ehrbarkeit*) tenen la seva base econòmica i política en els gremis i es beneficien d'una posició privilegiada en la dieta territorial a causa, també, de l'automarginació dels cavallers imperials, que prefereixen conservar la seua vinculació directa amb l'imperi. Al seu torn, l'estament eclesiàstic està molt ben relacionat amb les oligarquies urbanes. Si tenim present que el comitè executiu de la dieta territorial està compost per sis membres de les *Ehrbarkeit* i dos prelats, ens farem una idea del caràcter formidable de l'oposició que les ciutats podien presentar a qualsevol intent de desplegament del principi de sobirania territorial per part del duc.⁵⁷ Sempre hem de tenir present que la cultura política de consens i solidaritat d'aquestes tradicions urbanes desplega unes conseqüències tècniques (les relacionades amb la meua argumentació sobre capitals socials intergeneracio-

55. M. WALKER, *German Home Towns: Community, State and General Estate*, Nova York-Londres, Cornell UP, 1971.

56. En aquesta regió, les lligues urbanes dels segles XIII-XV i la fermesa militar de la confederació suïssa havien detingut l'expansió del principi de sobirania territorial per part dels Habsburg, de manera que el corredor renanosuau podria acollir en el futur formes polítiques més plurals.

57. J. A. VANN, *The Making of a State: Württemberg, 1593-1793*, Nova York, Cornell UP, 1984; WALKER, *German...*; B. SCRIBNER, «Communalism: Universal Category or Ideological Construct? A Debate in the Historiography of Early Modern Germany and Switzerland», *The Historical Journal*, 37, 1994, 199-207.

nals) que són independents de la consideració moral subjectiva que susciten els seus excessos conservadors, si és que utilitzem els principis estrictes de llibertat individualista i de cosmopolitisme. El fet que aquestes peculiaritats territorials i polítiques es projecten fins ben entrat el XIX serà relacionat més endavant amb el particular estil industrial de la regió.

5.3. UNA TIPOLOGIA URBANA PROVISIONAL

Arribats en aquest punt, podem establir una tipologia urbana provisional que puga ajudar a explicar els estils regionals de modernització. Primer, el sistema castellà d'oligarquia restringida, similar al del sud de la península italiana i, en part, al prussià. Segon, els casos italians de manteniment de comunicació política entre estat i cossos, una vegada superada l'etapa republicana,⁵⁸ com les regions de Milà i de Bolonya. Tercer, els enclavaments amb estat-comunitat com Suàbia, Suïssa (especialment Zuric i la seua regió), Catalunya⁵⁹ i Alsàcia. Naturalment, hi ha diferències entre aquests casos. Per exemple, el pluralisme interurbà és major a Württemberg que a Catalunya. Cap de les ciutats que lideren les regions del segon i el tercer grups (que encapçalen els enclavaments d'industrialització diversificada i flexible en els respectius àmbits estatals) no es beneficiava de l'estatus de capital en el sentit fort que es desprèn del principi de sobirania territorial. Renància engloba casos pròxims al segon i altres de més propers al tercer tipus. Un quart grup estaria format per les capitals de les grans unitats territorials, com ara París o Berlín, que sempre poden acaparar tot tipus de recursos per a potenciar modernitzacions econòmiques.⁶⁰ I un cinquè grup, en fase d'estudi, integraria casos com els de Lilla i la regió urbana dels Països Baixos, en els quals unes magistratures de fort component patrici de caràcter mercantil adopten polítiques que estan molt d'acord amb els interessos corporatius.

58. A la Itàlia del nord, les senyories van recollir el llegat dels règims «a popolo», una cultura de comunitat política àmplia, sense la perversitat de les lluites faccionals. Paradoxalment, la reducció de l'espai representatiu en l'àmbit estatal augmenta el pluralisme comunicatiu, ja que no dóna cap oportunitat als processos polítics agònics. Aquesta cultura no es trasllada als espais executiu i legislatiu, sinó en òrgans annexos de caràcter consultiu i de canalització de propostes que complementen la tasca de la magistratura, com el Tribunale di Provvisione milanes.

59. En aquest cas, cal matisar-ne la intensitat, encara que l'evolució és sorprenent si la mesurem en el context peninsular, per dos factors importants: les conseqüències de 1714 (tot i que hi ha inèrcies molt interessants i que la vertebració regional està molt avançada) i un entorn geogràfic desfavorable per l'absència de regions adjacents que puguen alimentar un major dinamisme.

60. Helga SCHULTZ («The metropolis in the Sand-Pit», *Capital Cities and Their Hinterlands in Early Modern Europe*, P. CLARK i B. LEPETT (ed.), Aldershot, Ashgate, 1996, 168-182) interpreta la modernització industrial berlinesa com a resultat de la voluntat política dels sobirans prussians de situar la potència econòmica del seu estat en la capital recorrent a importacions selectives de capital humà procedents de Saxònia, Suàbia o Bohèmia. Però aquesta transposició de les rendes del capital social creat històricament en altres llocs no es tradueix en una vertebració equilibrada del territori regional, de manera que puga convertir-se en un districte industrial complex i diversificat. El capital governatiu berlinès no dóna per a això.

6. Reflexions finals

Abrams ha remarcat que la urbanització per si mateixa constitueix un dèbil predictor de la industrialització, de manera que la distinció feta entre ciutats parasitàries i generatives resulta ací molt pertinent.⁶¹ La indagació analítica d'aquest treball ha volgut relacionar la variable política amb la capacitat generativa dels entorns urbans. Hirschman⁶² ha insistit sempre en la importància de les condicions històriques del desenvolupament econòmic, i en el fet que aquest és possible fins i tot en presència d'escassos recursos generals. Aquestes condicions es relacionen amb innovacions institucionals que donen impuls a l'excedent potencial immers en recursos i aptituds ocults, dispersos i mal utilitzats. Si entenem que els recursos col·lectius institucionals són els que defineixen primordialment els costos d'opunitat de les modernitzacions futures, després que s'hagen fet aquestes inversions institucionals (procediment polític d'adopció de decisions col·lectives i el disseny de mercat derivat d'aquest; capacitat de sobirania dins d'un sistema polític més ampli; estructuració d'una xarxa urbana regional d'acord amb certs principis rectoros que projecten uns determinats incentius selectius; etc.), les inèrcies estructurals que generen poden ser irresistibles durant moltíssimes generacions. Podem, així, afirmar que l'elasticitat de resposta d'un enclavament regional a les conjuntures crítiques de canvi econòmic dependrà sobretot d'aquestes inversions col·lectives, les quals no es produeixen necessàriament com a conseqüència d'actes conscients o com a fruit d'exigències estructurals. La frontera de possibilitats productives disponible en el moment del trànsit a la modernització és diferent segons els capitals polítics acumulats pels entorns urbans de l'Antic Règim, que són els que concentren les activitats econòmiques relacionades amb les transformacions essencials de la modernitat. En aquest estudi, he volgut destacar que entorns urbans que no participen, o ho fan molt poc, dels recursos implícits en el principi de sobirania territorial poden aconseguir resultats sorprenents. Modernitzacions industrials regionals actualment molt interessants (pel seu caràcter de complexos districtes industrials i per la seua capacitat de reestructuració) es donen en regions urbanes que durant molt de temps van contestar políticament i amb força els poders principescos. Aquests enclavaments urbans disposaven d'espais d'àmplia representació comunitària en l'Estat o bé utilitzaven òrgans consultius que servien de caixa de ressonància plurivocal.

6.1. PUNTUALITZACIONS ANALÍTiques

Tenim al davant una associació de dues variables: 1) modalitat de modernització industrial i 2) naturalesa del capital polític, que adquireix la forma d'una correlació

61. P. ABRAMS, «TOWNS and Economic Growth: Some Theories and Problems», *Towns in Societies*, P. ABRAMS i E. A. WRIGLEY (ed.), Cambridge, Cambridge UP, 1979, 9-34.

62. A. O. HIRSCHMAN, *La estrategia del desarrollo económico*, Mèxic, FCE, 1961.

qualitativa que, d'acord amb l'entramat teòric elaborat, permet aventurar una hipòtesi provisional que imputa caràcter causal a la segona quan aquesta potencia selectivament prioritats productives específiques d'entre diverses possibilitats. En haver aclarit aquesta relació, haurem de distingir tres etapes analítiques. Primera, assumir la potencialitat pluralista de les ciutats de l'Antic Règim; segona, que aquesta potencialitat es manifesta en institucions polítiques molt diverses. A partir d'estructures socials i econòmiques urbanes molt similars en les qüestions essencials sorgeixen sistemes polítics molt diferents, tant pel que fa als actors socials representats com als procediments d'adopció de decisions col·lectives. Per tant, la relació entre aquestes dues variables no és directa, i la seua resolució institucional s'alimenta de tradicions culturals diferents (hi ha cultures representatives corporatives i d'altres de rang veïnal, hi ha variants de la Reforma molt més compromeses amb objectius democràtics, etc.) i de processos conjunturals molt particulars i contingents que poden fer-la decantar com a subproducte (com la coincidència de moviments socials ben organitzats juntament amb les necessitats d'un príncep immers en aventures imperials en els moments crítics de cristallització institucional). Moltes vegades no hi ha moments favorables per a la negociació o la imposició política d'un canvi institucional decisiu. Tercera, que algunes d'aquestes formes institucionals poden crear integracions regionals que no se serveixen del principi de sobirania territorial per a configurar uns dissenys de mercat altament competitius. Els trànsits regionals al nou règim econòmic i polític també depenien de la manera com responien les ciutats als esforços dels estats per a dominar-les, de si eren capaces d'aglutinar políticament una coalició regional vertebrada que preservara parcel·les de poder rellevants per a desenvolupar de manera parcialment autònoma els seus mercats.

6.2. L'ESFERA POLÍTICA COM A GENERADORA D'UTILITATS

Les cultures polítiques, els òrgans representatius i els procediments polítics d'adopció de decisions col·lectives constitueixen sistemes de resolució de conflictes i de coordinació de voluntats. Per tant, funcionen també com a instruments genèrics de gestió de costos de transacció en les esferes econòmica i política. És en aquest sentit que són factors productius indirectes de primer ordre que s'estenen, com a bé col·lectiu, a tot el territori sobre el qual exerceixen la seua influència. Els entorns urbans que encaren els processos de modernització amb equilibris més compensats dels principis individualista i corporatiu poden assumir, a llarg termini, visions més desmercantilitzades de l'economia (en el sentit que dóna Polanyi a la correcció de l'economia economitant en la forma d'una major densitat solidària, redistributiva i autàrquica) i conservar, així, visions d'interès general més sofisticades, de caràcter comunitarista intergeneracional, més capaces d'enfocar les polítiques socials com a inversió a llarg termini. Autors com ara Dahrendorf⁶³

63. R. DAHRENDORF, *Society and Democracy in Germany*, Aldershot, Gregg Revivals, 1992.

s'han lamentat de l'escassa base liberal-democràtica d'Alemanya. Tanmateix, hom pot pensar que és precisament una altra manera d'entendre la democràcia (que incorpora una certa tensió entre l'individualisme i el comunitarisme) el que pot explicar una carrera cap a la modernització econòmica en la qual França i Anglaterra van ser superades molt aviat. Aquest procés de modernització estava molt afermat en les inèrcies estructurals corporatives, cameralistes⁶⁴ i de particularisme local pròpies del món germànic. En qualsevol cas, aquestes influències, junt amb el solatge de corrents intel·lectuals com l'escola històrica alemanya, van afavorir uns enfocaments analítics i normatius que no aïllaven l'estudi dels fenòmens econòmics de la resta d'àmbits socials. L'eficiència no únicament depenia d'un cert equilibri dialogant entre individu, comunitat i mercat, sinó que havia de subjectar-se èticament a aquest equilibri. D'una manera més genèrica, podem pensar que la desaparició d'aquestes construccions culturals en els àmbits de la política i del món acadèmic es tradueixen en la dificultat de pensar complexament els factors productius i la mateixa societat.

6.3. EL PASSAT I L'ADAPTACIÓ ESTRUCTURAL

Les meues consideracions sobre avantatges adaptatius es poden relacionar amb l'intens debat desenvolupat a propòsit de la flexibilitat diferencial de les regions industrials,⁶⁵ si són enteses analíticament com una precisió conceptual referent a les condicions històriques amb les quals s'arriba al procés crucial d'institucionalització d'un cert estil de modernització. Aquestes condicions tenen a veure amb les capacitats col·lectives (polítiques, culturals i socials) de vertebrar mercats amb un equilibri més compensat entre fins individuals i comunitaris i entre autonomia local i centralització estatal. Aquest punt, naturalment, interessa aplicar-lo a l'anàlisi dels avantatges estructurals d'adaptació al canvi en les condicions de la competència, molt diferents en cada espai regional.⁶⁶ Si la flexibilitat productiva és un factor

64. El cameralisme és un enfocament estatalista de coordinació política de la comunitat clarament entroncat amb els ideals racionalistes de la Il·lustració, però que engloba una perspectiva de l'economia que s'allunya dels components epistemològics i ètics individualistes. El mercat s'ha de sotmetre, així, a criteris polítics d'ordre comunitari. Això és indiferent del fet que puguem entendre el cameralisme com un mitjà d'engrandiment de l'Estat. Algunes tendències cameralistes, com l'exemplificada per Möser, apostaven per una visió pluralista d'aquesta coordinació i concedien importants parcel·les d'autonomia a cossos i particularismes locals. Podem afirmar que el cameralisme prussià és, en aquest sentit, molt diferent del de Suàbia.

65. Vegeu, sobre aquest tema, C. F. SABEL i J. ZETTLIN, «Historical Alternatives to Mass Production: Politics, Markets and Technology in Nineteenth-Century Industrialisation», *Past and Present* 108, 1985, 133-176; C. F. SABEL i J. ZETTLIN (ed.), *World of Possibilities. Flexibility and Mass Production in Western Industrialization*, París, Maison des Sciences de l'Homme, 1997; M. E. PORTER, *La ventaja competitiva de las naciones*, Barcelona, Plaza y Janés, 1991; G. BENKO i A. LIPIETZ, *Las regiones que ganan*, València, Alfons el Magnànim, 1994. Dec les dues últimes referències a la gentilesa d'un lector crític.

66. Això és particularment notori quan utilitzem explicacions basades en l'oferta d'*inputs*, com la capacitat de creació de noves empreses, que és essencial per a respondre a situacions

de competitivitat fonamental de les economies modernes, hom pot afirmar que els estils d'industrialització a l'anglesa o a la suaba projecten possibilitats futures diferents, ja que incorporen equilibris molt diferents dels principis individualista i corporatiu. Aquests equilibris depenen dels capitals polítics acumulats en el període de l'Antic Règim. L'expropiació dels capitals corporatius i de l'autonomia local per part de l'Estat modern erosiona les potencialitats que la societat preindustrial té per a mantenir i projectar, paradoxalment, una major capacitat creativa de mercat. En els llocs en què aquests capitals socials poden ser expulsats amb facilitat hi haurà certament incentius per a desenvolupar avenços tècnics més ràpidament. Tanmateix, a la llarga es poden perdre amb facilitat les posicions de lideratge adquirides precisament a causa d'aquesta mateixa expulsió. Els capitals tècnics i organitzatius conservats com a béns col·lectius intergeneracionals (que es tradueixen en una potencialitat empresarial diversificada), que són més difícils d'expulsar o d'arraconar, gràcies al diàleg polític en l'esfera de distribució de factors, i la vertebració regional pluralista constitueixen factors institucionals que rebaixen el cost d'oportunitat territorial per a acarar canvis estructurals. Això facilita la creació i la conservació de districtes industrials. Aquesta veritable democratització territorial d'iniciatives empresarials és la que faculta durant generacions l'estalvi d'importants costos organitzatius de verticalització empresarial, de manera que la institució mercat pot ocupar un major espai en l'organització productiva i comercial en complementar les jerarquies gerencials de gran escala (més maldestres per a aprofitar oportunitats conjunturals), això sense menyscabar la capacitat d'assignar recursos des d'altres esferes existents; és a dir, s'empra una variant institucional de mercat menys atomista que la que acull els desenvolupaments pioners d'industrialització complexa. Així, l'economia regional disposa d'una major agilitat per a evolucionar quan sorgesquen crisis de reestructuració.

6.4. LA PRUDÈNCIA PRAGMÀTICA I ELS PRINCIPIS ÈTICS: CRÍTICA TÈCNICA DEL CREIXEMENT ATOMISTA

Hom pot plantejar la qüestió que la industrialització individualista no és una etapa evolutiva necessària, sinó una variant apareguda abans i que deu la seua precocitat al fet que presentava un avantatge adaptatiu inqüestionable: els mercats estructurats segons la lògica atomista tarden menys a fer front a les oportunitats, ofertes per augments importants de la demanda, ja que, en el límit, no hi ha cap dret col·lectiu a negociar (costos de transacció política inexistents en l'esfera

---

de demanda flexible. S'ha detectat una relació negativa entre el predomini de grans estructures gerencials i l'agilitat d'aquesta generació. A l'Alemanya del sud hi ha una forta predisposició per a la creació de nombroses petites i mitjanes empreses disseminades per tot el territori. Basant-me en el marc teòric presentat, interprete això com un llegat històric del sobiranisme local i el pluralisme corporatiu, que es projecten fins ben entrat el segle xx. Aquest factor és el que explica l'existència d'una potent xarxa bancària municipal que va catapultar les nombroses iniciatives empresarials amb més força encara.

de la distribució de factors) per a fer les reestructuracions necessàries. Això, però, no diu res de la capacitat innovadora dels mercats corporatius, encara que n'evidencia la lentitud i la major capacitat d'integració social que tenen. En termes de teoria de l'elecció social, la representació funcional coordinada en sistemes pluralistes guiats per ètiques comunitaristes indueix equilibris polítics parcialment acotats per criteris de justícia específics: preu just des del punt de vista del consumidor, drets subjectius dels cossos més enllà de les necessitats del mercat economitant, cosa que es tradueix en una major dificultat per a perdre potencialitat tècnica i empresarial de futur, i prioritat de l'interès general de la comunitat a llarg termini. Aquests equilibris, si són recurrents, s'enfronten al cost d'oportunitat intergeneracional que representen les transformacions institucionals de marcat caràcter individualista. Aquest cost equival, funcionalment, al del mecanisme evolutiu essencial implicat en la teoria de la selecció natural: les espècies s'adapten a les condicions canviants del medi a través de mecanismes que són miops en relació amb la conservació d'atributs que poden donar un rendiment global molt més gran en el futur (optimitzen la supervivència localment). L'equilibri entre individualisme i comunitarisme garanteix la capacitat d'aconseguir una major utilitat social intergeneracional. En un estudi sobre desindustrialització europea, Hau ha decantat una sèrie de regions que presenten un baix índex de desocupació i un alt nivell de col·locació industrial, de salaris mitjans i de creixement econòmic, i això ho fan sense sacrificar inversions socials, cosa que les diferencia de l'economia nord-americana amb molt d'avantatge. Aquestes regions coincideixen a grans trets amb les agrupades en aquest text en els tipus segon i tercer (Suàbia, Renània, nord d'Itàlia i Suïssa).⁶⁷ La perspectiva comparada permet aventurar, doncs, la hipòtesi que els mercats que durant el procés de modernització individualista poden conservar densitats importants de drets col·lectius de propietat (a través de la representació corporativa i de l'autonomia local) en regions integrades són més eficients a la llarga que els de tendència més atomista.

En els últims quinze anys, el debat en filosofia política ha estat vertebrat entorn de la dicotomia liberalisme/comunitarisme. Les qüestions de justícia social són discutides, doncs, des de dues tradicions separades rigorosament en l'aspecte normatiu. El liberalisme individualista dóna importància nuclear al sistema legal que regula els mitjans d'obtenció de fins privats; el comunitarisme dóna prioritat a la comunitat de fins de la ciutadania i, per tant, condiona les transaccions econòmiques a fins més amplis. Si l'anàlisi d'aquest treball és encertada, un punt de vista prudent i no passional, de crítica tècnica pragmàtica, requerirà que reflexionem sobre la necessària convivència de principis procedents tant del pol comunitarista com de l'individualista, i independentment de les nostres preferències morals, si el que volem és un creixement a llarg termini sense costos socials importants (convertir els costos socials derivats dels excessos individualistes d'aprofitament del cicle curt de creixement econòmic en inversió econòmica i social

67. M. HAU, «La résistance à la désindustrialisation en Europe depuis 1973», *Deindustrialisation in Europe*, C. E. NÚÑEZ (ed.), Sevilla, Universitat de Sevilla, 1998, 141-153.

intergeneracional). El liberalisme pot corregir els excessos de la prescripció existencial comunitària, típicament poc sotmesa a deliberació en clau instrumental o de llibertats individuals. El comunitarisme sempre marcarà un límit a les externalitats que genera la llibertat individual sobre l'interès general (siga com siga que hom definesca el bé comunitari). D'aquesta manera, s'aconsegueix que la sàvia combinació de les llibertats individuals i comunitàries genere un excedent de pluralisme molt interessant (el que es dona entre aquestes) que assumeix, a més, la mateixa realitat existencial d'aquesta tensió conflictiva i recurrent i evita els perills de negar-la a partir de les prescripcions normatives perfeccionistes dels uns i els altres.